

Cetinska krajina kao regionalna zajednica

Perić, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:309480>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ana Perić

**CETINSKA KRAJINA KAO REGIONALNA
ZAJEDNICA**

Diplomski rad

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODJEL ZA SOCIOLOGIJU

ANA PERIĆ

**CETINSKA KRAJINA KAO REGIONALNA
ZAJEDNICA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Renato Matić

Zagreb, 2017.

Sadržaj

Uvod	1
1. Pojemno definiranje	2
1.1. Zajednica.....	2
1.2. Regija.....	5
2. O Cetinskoj Krajini	6
2.1. Povijesni nalazi	9
3. Kultura	11
3.1. Kultura i moć	12
3.2. Raznolikost i suživot kultura	12
3.3. Meltingpot u Cetinskoj krajini	13
3.3.1. Običaji Cetinske krajine	13
3.3.2. Održavanje običaja Cetinske krajine	14
4. Identitet.....	15
4.1. Značenje identiteta	16
4.2. Prostorni identitet zajednice (destinacije).....	17
4.3. Alka	18
4.3.1. Religiozno značenje	19
4.3.2. Povijesno i kulturno značenje	19
4.3.3. Opis svečanosti (rituala) Alke.....	20
4.4. Religija i identitet stanovnika Cetinske Krajine	21
4.4.1. Blagdan Velike Gospe u Sinju	23
4.4.1.1. Povijesni razvoj blagdana	23
4.4.1.2. Današnje značenje blagdana (svrha).....	24
5. Demografska slika Sinja kao središta Cetinske krajine.....	24
6. Gospodarski razvoj Cetinske krajine.....	26
6.1. Gospodarsko stanje danas	26
6.2. Gospodarsko – industrijalni razvoj u prošlosti	28
6.3. Turizam kao jedan od potencijala za gospodarski razvoj Cetinske krajine.....	28
7. Potencijal Cetinske krajine za razvoj turizma.....	29
7.1. Blagdan Velike Gospe	30
7.2. Muzeji i galerije u Cetinskoj krajini.....	30
7.3. Sport u Cetinskoj krajini	32
7.4. Grad Trilj	33
7.5. Grad Vrlika	34

7.6.	Utjecajne obitelji važne za povijest grada Sinja i Cetinske krajine	35
7.6.1.	Obitelj Tripalo	36
7.6.2.	Obitelj Banić	37
7.6.3.	Obitelj Buljan	37
7.6.4.	Obitelj Peyrek	37
8.	Zaključak	38
LITERATURA:		40

Sažetak

Promatrajući Cetinsku krajinu kao regionalnu zajednicu, uočavamo njene karakteristike koje ju čine samom zajednicom te ju izdvajaju od okolnih prostora. Okružena planinama, s rijekom Cetinom koja protječe kroz samo središte ove krajine, sama kreira svoje regionalne granice. Njeni stanovnici, koji sami sebe definiraju kao tradicionalne stanovnike koji njeguju prošle običaje, nastoje iskoristiti potencijale ovog kraja, smatrajući kako postoji još mnogo toga što bi moglo potaknuti razvoj ovog područja. Iako se prema demografskoj slici ovo područje može smatrati emigrantnim, što potvrđuje usporenost gospodarskog razvoja i iseljavanje mladih naraštaja, sve se više radi na razvoju turizma koji se temelji na bogatoj kulturi i povijesti ovoga kraja.

Ključne riječi: zajednica, regija, Cetinska krajina, razvoj

Summary

If we look at Cetinska krajina as a regional community, we can notice its characteristics that makes it community and distinguish it from the surrounding area. Surrounded by mountains, and the river Cetina, which flows through the very center of this border, it creates its own regional boundaries. Its inhabitants, who define themselves as traditional inhabitants who cultivate past customs, try to exploit the potentials of this region, considering that there is still much to encourage the development of this area. Although this area can be regarded as emigrant by the demographic picture, which confirms the slowdown in economic development and emigration of younger generations, it is increasingly working on the development of tourism based on the rich culture and history of this region.

Key words: community, region, Cetinska krajina, development

Uvod

Ljudski život se od svog početka do kraja većinom odvija u određenim oblicima zajednice. Ponajprije to je zajednica obitelji koja se tijekom života proširuje na ostale oblike zajednica – rodbina, susjedstvo, škola, prijatelji i slično. Te zajednice obitavaju u određenim područjima na kojima manifestiraju svoja obilježja koja mogu biti različita, no karakterizirati homogenost određene zajednice. U ovom ćemo radu pokušati opisati Cetinsku krajinu kao regionalnu zajednicu prema njenim socijalnim, ekonomskim i gospodarskim sastavnicama. Pri tom je potrebno naglasiti kako je posebna pažnja dana gradu Sinju, kao središtu same Cetinske krajine. Pojam zajednice u sociologiji predstavlja jedan od temeljnih pojmova pri proučavanju samog društva, dok pojam regije svrstava određenu zajednicu u prostorne i društvene granice. Analizirajući ovu zajednicu kao regionalnu, pokušat ćemo utvrditi i samoidentitet stanovnika Cetinske krajine. Dakle, polazeći od definiranja samih pojmova, proučit ćemo i na koji način su prošla djelovanja utjecala na oblikovanje zajednice. Kroz prikaz njenih običaja i turističkih atrakcija, pokušavamo povezati prošlost i sadašnjost

1. Pojmovno definiranje

1.1. Zajednica

Robert A. Nisbet (Nisbet, 1966/2007, 69) smatra da je od svih temeljnih ideja sociologije, upravo zajednica najtemeljnija i najdalekosežnija. Tvrdi da se pod zajednicom podrazumijeva nešto što uvelike nadilazi puku lokalnu zajednicu. Ona obuhvaća sve oblike odnosa koje obilježava visok stupanj osobne prisnosti, emocionalne i društvene povezanosti, moralne dužnosti te kontinuiteta u vremenu. Zajednica se temelji na čovjeku kojeg se shvaća u cijelosti, ne gledajući ga u nekoj od njegovih uloga pojedinačno, koje može imati u društvenom poretku. Podrazumijeva stapanje osjećaja i misli, pripadanja i htijenja, tradicije i privrženosti, a može se pronaći u lokalitetu, regiji, naciji, rasi, zvanju ili pokretu, odnosno, svi ovi navedeni oblici daju joj simbolički izraz.

Općenito, u sociologiji se pojam zajednice veže uz njemačkog sociologa i filozofa Ferdinanda Tonniesa, a jedino se Karl Marx znatnije ne slaže s njegovim vrijednosnim implikacijama. Tonnies je definirao pojmove zajednice (*Gemeinschaft*) i društva (*Gesellschaft*) prema razvoju europskog društva. Smatra da se taj razvoj kretao od saveza *Gemeinschafta*, preko udruženja *Gemeinschafta*, zatim preko udruženja *Gesellschafta* i naposljetku saveza *Gesellschafta*. On taj razvoj pretvara u klasifikacijsku tipologiju za analiziranje bilo kojeg društva, bilo ono europsko ili ne. Prve tri faze predstavljaju sve veću individualizaciju međuljudskih odnosa, gdje sve dominantniji postaju bezličnost, konkurencija i egoizam. Posljednja faza, savez *Gesellschafta*, odražava nastojanje modernoga društva da opet, kroz tehnike ljudskih odnosa, socijalne sigurnosti i osiguravanje posla, unutar konteksta privatnih ili javnih korporacija koje su *Gesellschaft* prirode, stekne neke od komunalnih sigurnosti ranijih društava. Ta zadnja faza se prema tome može povezati s *pseudo-Gemeinschaftom* u njegovim ekstremnijim očitovanjima. Pojam *Gemeinschaft* se može prevesti kao *Zajednica*, dok se pojam *Gesellschafta* obično prevodi kao *Društvo*, što zapravo ne govori ništa konkretno, jer je i sama zajednica dio društva. Taj pojam dobiva veće značenje kada ga razumijemo kao poseban tip ljudskih odnosa: odnosa obilježenih visokim stupnjem individualnosti, ugovornosti, bezličnosti, onih koji polaze od pukog interesa ili htijenja prije nego li od ukupnosti afektivnih stanja, navika i tradicija koje čine pozadinu *Gemeinschafta*. (Nisbet, 1966/2007, 97)

Tonnies kroz ova dva pojma kao tipove društvene organizacije i kroz povijesnu i komparativnu primjenu tih tipova daje sociološko objašnjenje uspona kapitalizma, moderne države i čitavog modernističkog raspoloženja. (Nisbet, 1966/2007, 101)

„Pojmovi zajednica i društvo poznati su još od antike. Zajednica (communitas) bio je naziv za okupljanja prvih kršćana koji su se skrivali od progona starorimske vlasti. Društvo (societas) je pak termin iz starorimskog prava, a označavao je ugovorni odnos između više ljudi. Tonniesov je doprinos u tome što je dva temeljna oblika ljudskog udruživanja prikazao kao međusobno nadopunjujuća, ali samo do vremena širenja modernizacije. Od tada kao da se zajednica i društvo međusobno isključuju: što je društvo razvijenije, zajednica se povlači ili nestaje.“ (Katunarić, 2012:15)

Prema Tonniesu, svi odnosi među ljudima temelje se na volji za međusobnim povezivanjem. Njegova teorija zajednice polazi od jedinstva ljudskih volja kao izvornog i prirodnog stanja koje se održava unatoč empirijskom razdvajanju, a oblikovano je pomoću osobina odnosa među različito uvjetovanim pojedincima. Ono što čini korijen tih odnosa jest povezanost vegetativnog života rođenjem, odnosno činjenica da su ljudske volje u mjeri u kojoj svatko odgovara nekoj tjelesnoj konstituciji povezane, ostaju povezane ili će se spolom ili podrijetlom nužno tek povezati. Postoje tri vrste odnosa u kojima se ta povezanost kao pozitivno potvrđivanje najviše očituje: 1) odnos majke i djeteta, 2) odnos muškarca i žene kao supružnika, u prirodnom i animalnom razumijevanju tog pojma, 3) odnos braće i sestara, odnosno osoba koje se poznaju a potomci su iste majke. Upravo ove tri vrste odnosa predstavljaju, prema Tonniesu, najbolje zametke za razvoj daljnje zajednice. Na temelju ovih odnosa moguće je graditi šire i po svom trajanju duže zajednice. No, svaki od ovih odnosa predstavlja određeni temelj za izgradnju takvog oblika odnosa. U prvom navedenom odnosu, onom između majke i djeteta, karakteristično je njegovo zasnivanje na instinktu. U takvoj vrsti odnosa vidljiv je prijelaz s tjelesne povezanosti na duhovnu. Trajanje ovakvog zametka zajednice je vremenski dugo jer majka treba osposobiti dijete za samostalan život, no s razvojem se ta potreba gubi te se javlja mogućnost razdvajanja. Svakako, ta se mogućnost može i umanjiti privikavanjem jedne osobe na drugu ili prisjećanjem na osjećaje radosti i zadovoljstva koje su jedna drugoj pružile, primjerice zahvalnost djeteta majci i slično. Naravno, ovaj odnos nije izoliran od ostalih odnosa, pa se tu uključuju i ostali pripadnici poput oca, braće i sestara. Odnos muškarca i žene kao supružnika ne bi se trebao temeljiti na seksualnom instinktu jer on ne omogućuje duži suživot, nego može dovesti do prisiljavanja žene na sudjelovanje u takvom odnosu ili oduzimanja njene slobode, budući da je žena po

prirodi slabiji spol. Dugotrajniji i čvršći odnos supružnika trebao bi se razvijati na međusobnom privikavanju kako bi došao na razinu odnosa međusobnog potvrđivanja. No ovaj odnos nije izoliran i odnos prema zajedničkoj djeca predstavlja faktor učvršćivanja. Potonji odnos braće i sestara ne počiva na prirodnom međusobnom spoznavanju kao prethodna dva. Svakako, bratska i sestrinska ljubav se može smatrati najčešćim odnosom u ljudskoj povijesti koji se temelji na krvnom srodstvu. U usporedbi s dvije vrste odnosa koje su ranije spomenute, primjećuje se kako ondje gdje je instinkt najslabiji, sjećanje najviše pridonosi nastanku, razvoju i učvršćivanju veza srca. (Katunarić, 2012:17)

Svaka zajednica temelji se na pojmu volje, koji ima dvostruko značenje. Tonnies razlikuje volju ako sadrži mišljenje i mišljenje ako sadrži volju. Svatko je povezana cjelina koja sadrži različite osjećaje, nagone i želje, koji se u prvom smislu mogu poimati kao stvarni i prirodni, a u drugom kao idealni i umjetni. Dakle, prvo shvaćanje nazivamo organskom, odnosno bitnom voljom, a drugo racionalnom (slobodnom) voljom. (Katunarić, 2012:79) Ljudske volje se nalaze u međusobno mnogostrukim odnosima i djelovanjima, koje karakterizira to da koliko jedna strana čini ili daje, toliko druga trpi ili prima. Takva djelovanja teže održavanju ili uništavanju druge volje, odnosno tijela. Djelovanja karakteriziraju zahtjevi, olakšice, postignuća koja su također u međusobnom odnosu, a predstavljaju izraz volja i njihovih snaga. (Katunarić, 2012:13) Dok racionalna volja proizlazi iz mišljenja, organska volja uključuje razmišljanje. Ovim različitim pojmovima volje zajedničko je da se smatraju uzrocima ili sklonostima aktivnostima. Tako možemo zaključiti da iz njihova postojanja i ustrojstva proizlazi vjerojatno i potrebno ponašanje. No, organska volja se temelji na prošlosti i njome se objašnjava, dok se racionalna objašnjava pomoću budućeg. Organska to sadrži u zametku, a racionalna u slici.

„Skupina stvorena takvim pozitivnim odnosom, shvaćena kao biće ili stvar što jedinstveno djeluje prema van i unutra, zove se veza. Sam odnos ili pak veza poima se ili kao stvaran i organski život – to je bit zajednice – ili kao idealna i mehanička tvorevina – to je pojam društva.“ (Tonnies, 1926/2012:13)

Sama zajednica je konstruktivan model koji se sastoji od niza interakcija, odnosno ljudskih akcija koje imaju određeni smisao te očekivanja među članovima. Svakako, zajednica ne djeluje izolirano od ostalih zajednica ili dijelova društva u koje je uklopljena. Svaka ljudska zajednica se razvija i kreće te mijenja svoje granice i oblike. Možemo ju promatrati kao živući organizam, koji se mijenja sukladno procesima u njemu. On je sastavljen od različitih stanica

koje čine organe, koje nadalje čine organizam. Iako čine cjelinu, oni mogu biti grupirani unutar samog organizma. Ista stvar se događa i kod razvoja zajednice. Unutar nje mogu postojati određena grupiranja, koja ne moraju nužno dovoditi u pitanje postojanje zajednice. Neke zajednice možemo definirati kao regije, a što je za to potrebno, definirati ćemo u idućem poglavlju.

1.2.Regija

Drugi dio naslova – regiju – bismo definirali kao prostor koji je po određenim čimbenicima homogen, te ga upravo ti čimbenici razlikuju od okolnih prostora. U užem smislu regija predstavlja prostor unutar nacionalnih granica, dok je u širem smislu ona svaki prostor koji je širi od nacionalnog, a ima određeno prepoznatljivo obilježje. Regije se organiziraju u određene sustave procesom regionalizacije, što se može odvijati spontano ili planski. Takvim procesom se žele očuvati tradicionalne i kulturne specifičnosti određenog prostora, uspostaviti nacionalna razvojna ravnoteža i učinkovitija zaštita okoliša, kao i stvaranje preduvjeta za daljnji razvitak i povezivanje centralnih i lokalnih vlasti. Regije se mogu definirati prema različitim kriterijima, kao što su funkcionalnost, obilježja, stupanj homogenosti ili razvijenosti i drugo, a određena regija može biti geografska, ekonomska ili administrativna. Regija nema jednoznačnu definiciju jer ju možemo definirati s više različitih stajališta. Prema Keatingu (Carmanietal. 2011/2013:275), „u većini država regija je i teritorijalno i funkcionalno područje. Prostorno, ona postoji između nacionalnoga i lokalnog i poprište je intervencije aktera sa svih razina – od nacionalne preko lokalne i regionalne do nadnacionalne. Funkcionalno, to je prostor na kojemu u interakcije stupaju različiti tipovi djelovanja i, s obzirom na to da je sama često slabo institucionalizirana, teren natjecanja među njima.“ One postoje kao teritorijalni entiteti koji nisu istovjetni s nacionalnom državom i lokalnom razinom. Svakako, mogu biti uklopljene u druge regije, nacije te nadnacionalne kolektivitete i utjecati na mnoge strukture i procese koji oblikuju politički sustav i biti u interakciji s njima. Kao što je već spomenuto, postoje različite definicije regija, s obzirom na perspektivu.

Modernizacijska paradigma smatra da je regija prostorna jedinica koju treba uklopiti i apsorbirati u maticu, no također tvrdi i kako se regije opiru homogenizacijskim i centralizacijskim pritiscima. Ukoliko pak regiju promatramo s perspektive koja u obzir uzima kulturna obilježja, tad regije možemo shvatiti kao kulturne prostore s posebnim vrijednosnim sustavima i mnogostrukim identitetima. Kulturna konvergencija nije za posljedicu imala

slabljenje regionalnih političkih identiteta. Na prostorima koje nastanjuju etničke manjine povećava se uloga kultura u oblikovanju regionalnog iskustva. U takvim slučajevima se pojmu nacionalne države suprotstavlja tvrdnja da su prisutni i drugi nacionalni identiteti unutar državnih granica, što proturječi očekivanjima o asimilaciji manjina u identitete većine. Sukladno tome, regije koje nastanjuju etničke manjine imaju veće zahtjeve od ostalih regija, u odnosu prema pojedincima i prema državnim vlastima. Iako kulturne razlike *per se* mogu s vremenom slabiti, to ne uzrokuje nužno i slabljenje važnosti regionalnih ili ostalih manjinskih identiteta. Samim time možemo zaključiti kako su kulturne razlike i razvoj političkog identiteta odvojene pojave koje ne moraju imati sukladan razvoj. Identiteti pojedinaca i zajednica nisu isključivi i jedinstveni nego mnogostruki i kompleksni. No, procesi globalizacije i kapitalizam su imali veliki utjecaj na oblikovanje regija. Globalno tržište čine i regionalne industrije pa se prema potrebama tržišta mijenjaju i industrije. O tome više govori marksistička perspektiva, koja je kritička i prema kulturnim pristupima i prema modernizacijskoj paradigmi. Ona tvrdi kako slobodno tržište nije neutralno, odnosno ne djeluje na prostorno nepristran način, a politička vlast je u tom djelovanju ključan faktor. Ova perspektiva smatra da se regije ne mogu proučavati izolirano od većih nacionalnih i svjetskih sredina, kao ni od razvoja kapitalizma. Dakle, zajednica se promatra u odnosu na ostale entitete iznad i ispod nje. (Carmanietal. 2011/2013:276)

Kao primjer regionalne zajednice u ovom tekstu proučavamo Cetinsku krajinu koja se nalazi u Splitsko-dalmatinskoj županiji u Republici Hrvatskoj. U idućim poglavljima ćemo ju detaljnije opisati – prostorno, kulturološki te identitetski. Osim toga, bitno je opisati i njene stanovnike, kako bi mogli zaključiti o kakvoj se regiji radi. Stanovnici obuhvaćaju temeljne postavke regije u kojoj žive i produciraju ih pomoću svog djelovanja. Zbog svega toga, ponajprije ćemo opisati gdje se Cetinska krajina uopće nalazi.

2. O Cetinskoj Krajini

Područje koje u ovom radu proučavamo kao regionalnu zajednicu jest Cetinska krajina. Promatrat ćemo ju u obliku regionalne zajednice budući da prema svojim prostornim odnosno fizičkim obilježjima odgovara pojmu regije, dok je kao zajednicu promatramo zbog njenog povijesnog nastanka, bliskih i trajnih odnosa među članovima ove zajednice te homogene kulture i internaliziranih religijskih i obiteljskih vrijednosti. Odnosi među njenim članovima su prvenstveno bliski odnosi, koji se prema Tonniesu temelje na jasnom shvaćanju pozicije

svakog člana društva. Uloge koje pojedinac ima u zajednici su konstantne i preklapaju se jedne s drugima, a kultura zajednice je relativno homogena i o tome će biti više riječi u daljnjem tekstu. Moral ove zajednice temelji se na religiji i patrijarhalnosti, a bliski odnosi koji potiču lojalnost ujedno i jačaju postojanje zajednice. Područje Cetinske krajine specifično je zbog toga što se članovi ove zajednice većinom međusobno poznaju, zahvaljujući povijesnim i obiteljskim korijenima koji tradicionalno „čuvaju“ svoja prezimena. Kako zajednica ne djeluje izolirano od ostalih zajednica, stanovnici Cetinske krajine smatraju svoju prostornu pripadnost bitnom, promatrajući je u vezi s povijesnim nalazima i događajima, na koje su utjecale i okolne zajednice. No, primjerice, svoju religijsku pripadnost smatraju bitnijom nego li prostornu. Upravo je religija u teškim povijesnim trenucima bila poveznica među članovima ove zajednice te jačala osjećaj pripadnosti među njima. Svakako, stanovnici Cetinske krajine su svjesni kako njihovo ponašanje i djelovanje utječe na ostale sumještane i kako oni imaju očekivanja jedni od drugih. Ova zajednica stvorena je prirodnim putem tijekom povijesti te njeni članovi nisu prisiljeni biti dio nje. Oni djeluju na temelju organske volje koja uključuje razmišljanje. Upravo zbog svih navedenih razloga, Cetinsku krajinu objašnjavamo kao zajednicu, a ne kao društvo. Ona nije umjetno stvorena, niti se temelji na takvom tipu volje – mehaničkom. Također, ne objašnjava se pomoću budućeg, što je karakteristično za racionalnu volju, kao što je navedeno ranije u tekstu. To su samo nekih od razloga koji potvrđuju zašto Cetinsku krajinu nazivamo zajednicom, a ne društvom. Možemo ju promatrati kao organizam koji se tijekom vremena mijenja i razvija, dok njegove stanice, odnosno članovi ove zajednice, dolaze i odlaze. Ona nije uređeni sistem, iako sadrži rituale, očekivana ponašanja i simbole. Temeljeći svoje postojanje na povijesti, bitno je naglasiti koji su povijesni nalazi i događaji bitni za razvoj ove zajednice.

Ona je geografski smještena na jugu Hrvatske, u srednjoj Dalmaciji. Okružena je planinama Dinarom i Kamešnicom na sjeveroistoku, a na zapadu i jugozapadu ju omeđuje planina Svilaja s brdima Visočica, Mali Mosor i Runjavac. Iako Cetinska krajina obuhvaća srednji tok rijeke Cetine, za njen naziv nije toliko zaslužna navedena rijeka, koliko hrvatska srednjovjekovna knežija Cetina, koju je u 10. stoljeću zabilježio bizantski car Konstatntin Porfirogenet. U područje Cetinske krajine ubrajaju se gradovi Sinj i Trilj te općine Dicmo, Hrvace i Otok. Njeno povijesno središte je grad Sinj. Sinjsko područje je u cijelosti oblikovano tek u 18. stoljeću. Do tada su ga pratila razna razaranja i vremena krvavih borbi. (Soldo, 2011.)

Danas, po političko teritorijalnoj nomenklaturi područje (grad Sinj) se sastoji se od četrnaest (14) prigradskih naselja; Bajagić, Brnaze, Čitluk, Glavice, Gljev, Jasensko, Karakašica, Lučane, Obrovac Sinjski, Radošić, Sinj, Suhač, Turjaci i Zelovo.

Administrativno grad pripada Splitsko-dalmatinskoj županiji, a s obzirom na svoj položaj, koncentraciju stanovništva, gospodarske djelatnosti i prirodne vrijednosti predstavlja središte Sinjske, a samim time i Cetinske krajine. Područje grada Sinja ima površinu od 194,27 km², što čini 4,3% kopnene površine Splitsko-dalmatinske županije.

„Prostor grada Sinja predstavlja kontaktno područje metropolitanskog prostora Splita te je položen na važnoj transversalnoj okosnici razvoja koja spaja unutrašnjost s morem, što uvjetuje otvorenost i povezanost područja. Osim svoje urbane središnjice, područje grada Sinja obuhvaća značajne površine za poljoprivrednu djelatnost koju čine oranice i vrtovi, voćnjaci, vinogradi i livade, dok krški pašnjaci, livade i šume na izdignutim, brdskim i planinskim predjelima predstavljaju dobru osnovu za slobodnu ispašu stoke.“ (Strategija razvoja grada Sinja za razdoblje 2015.-2020.g. – Inicijalni nacrt, <http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 12.06.)

Osim prostorno i regionalno, Cetinsku krajinu ćemo sagledavati i u obliku zajednice, koja sadrži kulturne, identitetske i gospodarske sastavnice. Objašnjavamo je kao zajednicu budući da se, prema Tonniesovoj terminologiji, temelji na organskoj – stvarnoj i prirodnoj – volji, koja nije umjetno stvorena. Ona se zasniva na prošlosti i njome se objašnjava. Kako zajednica ne djeluje izolirano od ostalih zajednica, stanovnici Cetinske krajine smatraju svoju prostornu pripadnost bitnom, promatrajući je u vezi s povijesnim nalazima i događajima, na koje su utjecale i okolne zajednice. No, primjerice, svoju religijsku pripadnost smatraju bitnijom nego li prostornu. Upravo je religija u teškim povijesnim trenucima bila poveznica među članovima ove zajednice te jačala osjećaj pripadnosti među njima. Svakako, stanovnici Cetinske krajine su svjesni kako njihovo ponašanje i djelovanje utječe na ostale sumještane i kako oni imaju očekivanja jedni od drugih. Ova zajednica stvorena je prirodnim putem tijekom povijesti te njeni članovi nisu prisiljeni biti dio nje. Oni djeluju na temelju organske volje koja uključuje razmišljanje. Upravo zbog svih navedenih razloga, Cetinsku krajinu objašnjavamo kao zajednicu, a ne kao društvo. Ona nije umjetno stvorena, niti se temelji na takvom tipu volje – mehaničkom. Također, ne objašnjava se pomoću budućeg, što je karakteristično za racionalnu volju, kao što je navedeno ranije u tekstu. To su samo nekih od razloga koji potvrđuju zašto

Cetinsku krajinu nazivamo zajednicom, a ne društvom. Možemo ju promatrati kao organizam koji se tijekom vremena mijenja i razvija, dok njegove stanice, odnosno članovi ove zajednice, dolaze i odlaze. Ona nije uređeni sistem, iako sadrži rituale, očekivana ponašanja i simbole. Temeljeći svoje postojanje na povijesti, bitno je naglasiti koji su povijesni nalazi i događaji bitni za razvoj ove zajednice.

Povijesno bogata krajina do danas je sačuvala neke bitne povijesne nalaze. Osim što se neki od njih nalaze u muzejima i služe za obrazovne i turističke svrhe, na temelju njih zaključujemo o kulturama koje su na ovom području obitavale i događajima koji su se tu odvijali.

2.1.Povijesni nalazi

Najstariji povijesni nalazi o Cetinskoj krajini nalaze se još u pećinama koje se nalaze na izvoru Cetine, u Biteliću, Otišću, Vrdovu te iznad Dabra i Rumina. Ti nalazi potječu još iz neolita, a prikazuju oruđe kojim se tadašnje stanovništvo koristilo. Osim toga, na otoku Dugišu na Cetini pronađeni su ostaci sojenica koji svjedoče o prastanovnicima iz željeznog doba. Brojne gomile nabacanog kamenja koje se mogu pronaći u dijelovima Cetinske krajine predstavljaju grobne humke. Oni se nalaze na istaknutim visoravnima iznad polja, te svjedoče o prijelazu iz neolitika u metalno doba. Nadalje, ostaci „gradina“ na povišenim lokacijama zajedno s mogilama svjedoče o nekadašnjoj prisutnosti Ilira u Cetinskoj krajini. Pošto nisu imali vlastito pismo, o njima se saznaje iz rimskih zapisa. Tijekom povijesti Cetinska krajina je mijenjala svoje granice, a to je najčešće bilo uzrokovano ratovanjima u svrhu osvajanja posjeda. Primjerice, kao jedno od posljednjih određivanja granica spominje se seže u 1721. godinu:

„Godine 1721. odredio je opći providur Alvise Mocenigo da se granica prema Imotskoj krajini proteže od rijeke Cetine iza Novih Sela i da kreće prema sjeveru na Dobranje i Aržano, a zatim vrhovima Dinare. Od Novih Sela prema zapadu granica je bila rijeka Cetina, a od nje je granica išla ispod sela Biska i Dicma, preko Osoja na Prugovo-Broćanac (Vučevica) i odatle na Muć, a potom brdom Svilajom do sela Maljkova i preko rijeke Cetine na vrh Dinare, iznad sela Bitelića, Bajagića i Obrovca. Brdska granica prema Bosni (Livnu) išla je vrhom planine, osim što je u polukrug obilazila kulu na Prologu, koja je pripadala Osmanlijskom carstvu, dok je Bili Brig pripadao Mletačkoj Republici. Granica se zatim protezala vrhovima brda iznad prekocetinskih sela: Gale – Gljeva, Otoka – Udovičića, Rude, Graba – Velića kao i

brdovitih sela Tijarice, Roža i Voštana, na Kamensko i Tijaricu. Time su granice bile uglavnom određene. Kako nisu točno označene, nastajali su česti nesporazumi. Stoga je opći providur 19. kolovoza 1727. ponovno odredio granicu između Sinjske i Imotske krajine. Od rijeke Cetine, od mjesta Drinac, određeno je da granica ide prema Bilom Buku, otprilike iznad Novih Sela, te prema sjeveru do vrha brda Huma, tako da su Ugljane pripale Sinju, a dio Novih Sela Zadvarju.“ (Soldo, 2011:5)

Danas središte Cetinske krajine predstavlja grad Sinj, koji je tijekom povijesti služio prvenstveno kao „graničarska utvrda i postaja na karavanskom putu između Bosne i Dalmacije“. (Soldo, 2011:5).

Cetina je najveća rijeka u srednjoj Dalmaciji, duga čak 105 km, a izvire u podnožju planine Dinare te napaja čak 8 izvora. (Turistička zajednica Grada Sinja, <http://www.visitsinj.com/hr>, 10.05.)

No, početkom 20. stoljeća Sinj se razvija kao suvremeno urbano središte. Njegova infrastruktura također biva sve bogatija, zahvaljujući vodovodu i kanalizaciji. Za sam izgled grada su se, osim gradskih velikana, brinuli i crkveni autoriteti. Tako je 1890. godine uređen trg ispred Crkve i Kamičak, 1894. je utvrda na Gradu zasađena borovima, a 1896. godine započinje izgradnja novog zvonika na crkvi Gospe Sinjske. Sve to zabilježio je i Šime Jurić, koji kaže kako je Sinj u to vrijeme bio „jedno od najljepših i najuređenijih mjesta Kopnene Dalmacije“. (Jurić, 1965:4) Iako je njegov infrastrukturni razvoj tekao brzo, rast stanovništva je tekao sporije.

Na početku 20. stoljeća u Sinju je bilo oko 3 000 stanovnika. Što se tiče ekonomskih karakteristika društva, mogle su se primijetiti razlike između bogatog i siromašnog stanovništva. Kao što je to i danas širom svijeta, u Sinju je u to vrijeme bogato stanovništvo bilo u manjini, dok je većina stanovništva bila siromašna. (Modrić et al., 2012:5)

U to vrijeme Sinj je infrastrukturno napredovao, gradeći oko 200 stambenih objekata. U razdoblju od 1891. do 1898. postavlja se kanalizacija u gradu. Godine 1912. voda s izvora Kosinac se dovodi u grad, a 1923. dolazi i električna energija iz novoizgrađene termoelektrane u Ruduši. Dok je Sinj radio na stvaranju uvjeta za život modernog grada, unaprjeđivao je i svoju prometnu povezanost s okolnim krajevima. Tako su se u razdoblju od 1890. do 1898. izgrađivale lokalne ceste. Njih su povezivala tri mosta koja i danas spajaju tri dijela Cetinske krajine – 1849. godine izgrađen je most na Hanu, 1851. godine most u Trilju i

1895. most na Panju. Vezna s Bosnom se gradila preko Bilog Briga, dok je sa Splitom postojala takozvana brza veza – celere.(Brković et al., 2012:11)

3. Kultura

Proučavajući povijest Cetinske krajine, možemo uočiti kako su kroz različita povijesna razdoblja na ovim prostorima obitavale različite kulturne i društvene zajednice i narodi. Nakon pada Rimskog Carstva, barbari su bili najučestaliji provalnici. U to vrijeme, na području krajine živjeli su Delmati, koji su se često suprotstavljali ovim provalama, ali su mnoge borbe ugušene od strane barbara. Hrvati dolaze na područje Dalmacije početkom 7. stoljeća iz Bijele Hrvatske, područja oko Visle u Poljskoj. Tijekom iduća dva stoljeća su pokršteni i formiraju prve državne tvorevine – kneževine. Tada je središte Cetinske županije bio grad Sinj, koji je imao izgled utvrđenog grada, čije ostatke i danas možemo vidjeti. Kako su se kneževine razvijale, tako je jačala i Cetinska kneževina. Ona je pripadala knezovima Šubićima, a od 1345. knezovima Nelipićima. U povijesti Cetinske krajine veliku ulogu odigrao je upravo knez Ivan Nelipić, koji je u Cetinu pozvao franjevece Bosanske vikarije. Cetina je bio naziv za grad pod sinjskom tvrđavom, a franjevci su nakon ovog poziva jedna od najbitnijih sastavnica kulture Cetinske krajine. Nakon dolaska u grad, sagradili su crkvu i samostan sv. Marije, kojeg su Turci opljačkali i zapalili 1492. godine. Ubrzo nakon toga, 1513. godine, Sinj i ostatak krajine padaju pod tursku vlast. A nakon toga, 1686. godine, vlast nad Cetinskom krajinom preuzimaju Mletci. Turci su opet pokušali osvojiti Sinj u 18. stoljeću, no 1715. godine dogodio se njihov progon, koji je proslavio Sinj i Gospu Sinjsku. Prostor je ostao pod upravom mletačkog providura, dok nije došla austrijska vlast 1797. godine. Cetinska je krajina bila pod mnogim okupacijama, kao što su Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija, NDH, talijanski i komunistički režim, ali nakon svega toga, Sinj napokon postaje samostalan grad.(Turistička zajednica Grada Sinja, <http://www.visitsinj.com/hr/povijest/20/povijest>, 08.05.) Iz cijele povijesti ovog grada možemo vidjeti kako je kultura usko povezana s moći.

3.1.Kultura i moć

Kao što danas ekonomska i politička moć određuje položaj pojedinca u društvu, takvu ulogu je kroz povijest igrala zemljoposjednička i vlasnička moć. No, govoreći o moći općenito, možemo ju promatrati s različitih gledišta.

Kuvačić (2004) smatra da je za običnog čovjeka moć povezana s „onima gore“, koji se nalaze „iza scene“ i koji „povlače koce“. Tvrdi da od mjesne zajednice, preko općine do centrale postoje mnogi različiti oblici izražavanja „onih gore“, odnosno onih koji odlučuju. Sve te instance suprotstavljaju se pojedincima kao moć koja je u mnogim slučajevima prilično misteriozna.

U sociologiji ju, prema M. Weberu, definiramo kao vjerojatnost da će pojedinac ili grupa provesti svoju volju usprkos otporu. Takav izraz moći posebno možemo uvidjeti u ovakvim ratnim osvajanjima, gdje prvenstveni cilj zauzeti određeno područje, postaviti vlast nad njim, te ga iskorištavati za potrebe svoje zajednice. Na taj način, kultura poražene zajednice je također poražena i nad njom je postavljena kultura osvajača. No, u sociologiji postoje različite perspektive koje različito gledaju na pojam moći. Tako je za marksiste moć izrazito samoprinudna jer se putem nje manipulira ljudima, a ona se svakako može i iskorištavati za ostvarivanje ciljeva grupe ili pojedinca. No, za Talcota Parsonsa, moć i autoritet su potrebni kao bi društvo opstalo jer cijeli društveni sustav mora biti kontroliran kako bi se poštivala njegova pravila, norme i vrijednosti.

3.2.Raznolikost i suživot kultura

Govoreći o kulturi, ona je sa sociološkog gledišta svakako slojevit fenomen i ne može biti izolirana od utjecaja ostalih kultura. Budući da se sastoji od jezika, simbola, normi i vrijednosti, razumljivo je da se oni, pogotovo danas u suvremenom globaliziranom svijetu, mogu lako prenijeti u ostale kulture. No, postavlja se pitanje gubi li se tako raznolikost kulture ili se pak tako jača? Prema Cifriću(Cifrić i Nikodem, 2006:176), raznolikost kultura povezana je s dva važna tipa odnosa među kulturama. To su homogenizacija kulture i njena hegemonija. Pod hegemonijom podrazumijeva nastanak jedne jedinstvene kulture čovječanstva. No, postojanje više različitih kultura ne svijetu ne podrazumijeva da je svaka kultura unutar sebe homogena. To potvrđuje i Emile Durkheim (1982) proučavajući elementarne oblike religije. Iako društvo može prihvaćati neke „glavne“ bogove koji ga drže na okupu, svedeno određene zajednice mogu imati svoje bogove i vjerovanja po kojima

praktično žive. Da bi kulture opstale jedna uz drugu, potrebno je da obje prihvate jedna drugu. U mnogim kulturama susreće se proces meltingpota¹, koji je omogućio suživot dviju različitih kultura.

3.3.Meltingpot u Cetinskoj krajini

U Cetinskoj krajini svakako je tijekom povijesti moralo doći do meltingpota, u različitim intenzitetima. Danas se to može vidjeti iz različitih običaja koji su opstali na ovom području. Iako je ova zajednica tradicionalna i patrijarhalna, možemo vidjeti kako se danas prilagođava suvremenom svijetu jer se tradicionalni običaji polako gube i danas se odvijaju većinom kao revitalizacija nekadašnjeg izgleda ove zajednice. Na ovom području su boravili turski i talijanski narod duže vremena, a francuski i njemački kraće vrijeme. Oni su ostavili utjecaj u načinu života ljudi ovog kraja, kao i u njihovim običajima koje danas slave. U daljnjem tekstu su ti običaji podrobnije opisani.

3.3.1. Običaji Cetinske krajine

Od običaja koji su opstali u Cetinskoj krajini mogu se istaknuti viteška igra Alka, gastronomski običaji (sinjski arambašići i rafijoli), Materice i Očići pred Božić, paljenje vatre na sv. Ivana Krstitenja i preskakanje poznato kao Svitnjak – običaji koji su i danas prisutni. Ovo područje je izrazito aktivno ljeti pa se u to vrijeme i održavaju razne manifestacije koje privlače pojedince iz ostalih zajednica da proučavaju kulturu Cetinske krajine. Na seoskim dermecima prikazuje se narodna nošnja i kola (glavičko, brnaško), izrada opanaka i proizvodnja predmeta od gline (opeke). Kod starijih generacija običaj je bio da momci darivaju cure koje im se sviđaju grotuljama (ogrlice od oraha) pa se i taj običaj svakako prikazuje, a pjeva se i rera.

¹**meltingpot** [me'ltɪnpɒt] (engl.: lonac za taljenje), ideja da se multietničko društvo integrira tako da se od kulture svake etničke skupine uzme ponešto kako bi se uspostavila zajednička kultura i identitet te što čvršća međusobna povezanost. Izraz je nastao u SAD-u početkom XX. stoljeća kao reakcija na politiku asimilacije imigrantskih skupina prema vladajućem angloameričkom obrascu, a odnosio se prije svega na doseljenike iz Europe. No u najvećem dijelu američkog društva ta ideja nije ostvarena, a u novije je doba zamijenjena koncepcijom kulturnoga pluralizma. Njome se naglašava posebnost identiteta etničkih skupina te njihovo pravo na razliku i ravnopravan tretman u javnom životu pa se meltingpot može smatrati pretečom suvremene ideje i prakse jednakosti u kontekstu multietničnosti i kulturne raznolikosti. (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40032>, 10.05.2017.)

3.3.1.1.Svadbeni običaji

Što se tiče svadbenih običaja, navedeni su otkupljivanje mladenke, bacanje jabuke kićenice, ljubljenje praga, krađa mladenkine cipele. Kada mladoženja dođe pred mladenkinu kuću, zauzvrat njenoj obitelji mora dati novac, odnosno „otkupiti mladu“. Nakon toga par ide u crkvu gdje sklapaju katolički brak te idu pred mladoženjinu kuću. Kao simbol ljubavi i poštovanja prema novoj obitelji, mladenka ljubi prag kuće u koju dolazi. Tamo dobiva jabuku u koju su utisnute kovanice te ju u znak čuvanja i stvaranja obilja u svojoj novoj kući, mora prebaciti preko kuće. Zatim mladenci i uzvanici započinju slavlje na kojem netko od uzvanika krišom mora ukrasti mladenki cipelu. Da bi ju dobila natrag, mladoženjin kum mora otkupiti tu cipelu od „kradljivca“. Sve je popraćeno smijehom i dobrim namjerama, budući da svadba predstavlja slavlje sklopljenog braka između dvije osobe. Ovakav tijek same svadbe star je preko 50 godina i odražava običaje zajednice tog vremena. Iako danas svadbe većinom tako ne izgledaju, neki elementi, poput otkupljivanja mladenke i bacanja jabuke kićenice, su i danas opstali. Običaj koji je danas gotovo izostavljen sa svadbi jest mladenkin oproštaj od njene obitelji koji se sastojao od mladenkine zahvale njenoj obitelji, oproštaj od nje i molba da ju „predaju“ drugoj, odnosno mladoženjinoj obitelji.

3.3.1.2.Božićni običaji

U božićnim običajima ističu se oni koji su i danas prisutni. U njih ubrajamo tradicionalno jedenje bakalara i beskvasne pogače na Badnjak, a nakon krunice i večere domaćin u kuću unosi slamu i tri badnjaka koji se kasnije zapale. Na božićno jutro po selima idu čestitari koji od kuće do kuće uz pjesmu i smijeh čestitaju Božić.

3.3.1.3.Pokladni običaji

Za pokladne običaje vezemo tradicionalne dide zvonare koji na glavi nose velike mješine od ovce, a oko struka su im opasana velika zvana. Pokladni dan obilježava paljenje „Krnje“, figure koja je izrađena kako bi se spalili svi loši događaji u protekloj godini, a često predstavlja osobu koja je javna, politička ličnost.

3.3.2. Održavanje običaja Cetinske krajine

Danas ova zajednica pokušava oživjeti svoju bogatu prošlost pa je u gradu Sinju osnovana Turistička zajednica, koja je zadužena za promoviranje bogatstva grada i njegovo očuvanje.

Cetinska krajina je mala krajina u odnosu na Republiku Hrvatsku, u kojoj se nalazi. No, povijesno i kulturno je doprinijela razvoju same Hrvatske. U usporedbi s drugim područjima Republike Hrvatske, stanovnici Cetinske krajine definiraju svoju kulturu kao tradicionalnu i manje otvorenu prema suvremenim promjenama u društvu. Većina stanovnika smatra kako su suvremene promjene društva uglavnom izopačene tradicionalne vrijednosti te upućuju društvo ka propasti. Naravno da pri tom u suvremene promjene nisu uključeni tehnološki i gospodarski napredak.

U Sinju se u kolovozu već tradicionalno održava Sajam proizvoda sela gdje mala i srednja poljoprivredna gospodarstva s ruralnog prostora Sinja i okolice imaju priliku predstaviti svoje tradicionalne domaće proizvode. Posjetitelji mogu degustirati i kupiti razne prehrambene proizvode visoke kvalitete: domaće sireve, med i ostale pčelinje proizvode, domaće suhomesnate proizvode, vina, rakije, likere, ulja, eko proizvode itd. Predstavljaju se i različite vrste tradicionalnih suvenira, ručnog veza, uporabnih i dekorativnih predmeta te nakita od prirodnih materijala.

Još jedna važna manifestacija je Sajam pršuta koji se održava već jedanaest godina tijekom mjeseca travnja u Sinju. Sajam se održava u hotelu Alkar pod pokroviteljstvom predsjednice Republike Hrvatske, Ministarstva poljoprivrede, Ministarstva poduzetništva i obrta, Ministarstva regionalnog razvoja i fondova EU, LAG-Cetinska krajina i TZ Grada Sinja i ostalih. Okuplja uzgajivače svinja, proizvođače i distributere pršuta i suhomesnatih proizvoda, Vladine i strukovne institucije i distributere proizvođača opreme za mesnu industriju. Proizvođači izlažu svoje proizvode na štandovima gdje ih posjetitelji mogu kušati i kupiti. Osim promidžbene, sajam ima i edukativnu svrhu pa se posjetitelji mogu informirati o svemu što je na sajmu izloženo i vezanim proizvodima. Ovaj događaj je važan za promociju Hrvatskog pršuta ali i Cetinske krajine koji može ponuditi obilje autohtonih jela.

Svi navedeni običaji zajedno pripadaju kulturi Cetinske krajine koja je bitna sastavnica njenog identiteta. Sam identitet je pokazatelj i prijašnjeg i sadašnjeg načina života Cetinske krajine. Pomoću njega možemo stvoriti detaljniju sliku o Cetinskoj krajini.

4. Identitet

Kako bi pobliže objasnili i opisali specifičnosti Cetinske krajine, potrebno je da prije toga opišemo njen identitet, odnosno identitet njenih stanovnika. „Uvijek kad razmišljamo o

identitetima, trebamo voditi računa o višestrukosti identiteta. Zar postoje osobe koje se bar nekad nisu zapitale „Tko sam” (osobni identitet), „Odakle dolazim” (osobno podrijetlo), „Kuda idem” (osobna sudbina). Čovjek nikad nema samo jedan identitet, niti pripada samo jednoj zajednici.“ (Cifrić i Nikodem, 2006.)

Prema Kuniću (2014.), identitet možemo odrediti kao istovjetnost – lat. *identitas* (Erikson, 2008; Šušnjić, 2009), kao osjećaj vlastitosti (Haralambos, Holborn, 2002), kao jednakost samome sebi (Penda, 2005), te kao osjećaj pripadnosti nekoj društvenoj grupi – etničkoj, nacionalnoj, konfesionalnoj (Cvitković, 2001).

4.1. Značenje identiteta

Pojam identiteta može imati dva značenja – istovjetnost ili razlikovanje. Sve ljudske identitete možemo promatrati kao društvene, budući da su vezani uz značenja. U sociološkom razmatranju, pojam identiteta prvenstveno vezemo uz Georgea Herberta Meada. Njegova stajališta se temelje na socijalnom biheviorizmu i pragmatizmu, a nastavljajući se na koncepciju „ja u zrcalu” Charlesa Cooleya, on svoju koncepciju osobe temelji na pojmovima „ja” i „mene”. Ova dva pojma su u stalnoj međusobnoj interakciji. Dok „ja” predstavlja viđenje osobe od strane sebe samog, „ja kakav jesam”, „mene” predstavlja stavove društvene grupe, odnosno „generaliziranog drugog”. Mead tvrdi da identiteti nastaju u društvenom kontekstu, kroz razmišljanja osobe što ga veže uz društveni svijet i kroz njegovo simboličko predstavljanje u tom društvenom svijetu. (Cifrić i Nikodem, 2006.)

Govoreći o simboličkom predstavljanju u društvenom svijetu, bitan doprinos u sociologiji učinio je Erving Goffman sa svojim dramaturškim mikro – pristupom. On osobu promatra kao aktera koji je u interakciji s društvom, odnosno publikom. „Upravljanje dojmom o sebi” predstavlja tehniku kojom akteri upravljaju dojmovi koje stvaraju o sebi u društvu. Na taj način oni pokušavaju stvoriti što idealniji društveni identitet. Time Goffman pokušava objasniti razliku između virtualnog društvenog identiteta (onog što bi osoba trebala biti) i stvarnog društvenog identiteta (onog što osoba zapravo jest). (Tomić-Koludrović i Knežević, 2004.)

Na temelju toga, identitet stanovnika Cetinske krajine možemo promotriti s dva stajališta. „Ja” može predstavljati onaj identitet kojim stanovnici sami sebe definiraju pripadnicima Cetinske krajine, dok „mene” može biti identitet kojim se oni predstavljaju pojedincima koji

ne pripadaju ovoj zajednici. Pričajući sa stanovnicima, dolazimo do zaključka kako im je pripadnost Cetinskoj krajini izrazito bitna u odnosu na druge definicije prostorne pripadnosti. No, kada je riječ na primjer o religiji, većina se slaže kako je ona bitnija nego li pripadnost Cetinskoj krajini. Također, važna je perspektiva pripadnosti. Ukoliko ih netko iz Splita pita otkud su, naglasiti će pripadnost Cetinskoj krajini, dok će nekome iz Zagreba na isto pitanje odgovoriti kako su iz Dalmacije, odnosno Sinja. Razlog ovakvog definiranja je nepoznavanje stanovnika daljih prostornih područja o Cetinskoj krajini, odnosno njezinom teritorijalnom prostoru. U razgovoru stanovnici naglašavaju kako su ponosni na svoj kraj, bez obzira tko ih o njemu pita. No, Cetinska krajina nije toliko poznata u ostalim dijelovima Hrvatske pa im je lakše objasniti svoju pripadnost ukoliko spomenu Dalmaciju ili Sinj. Također, Sinj se izdvaja kao središte Cetinske krajine. Smatraju da je Sinj kulturno bitan grad – crkva Gospe Sinjske, Stari grad, utvrda Kamičak – pa su okolni krajevi upoznati sa Sinjem, odnosno znaju gdje se nalazi. O tome će više biti riječi u daljnjem tekstu.

„Konstrukciju identiteta karakteriziraju tri temeljna pitanja: Tko sam ja u svijetu?; Tko sam ja u društvu?; i Tko sam ja spram sebe? (Rogić, 2003:20-21). Po tome je koncepcija identiteta bitno oznaka moderniteta jer u tradicionalnom stanju društva kojim uglavnom dominira „zajednica“ nije bilo potrebe za postavljanjem tih pitanja. Odgovori su bili dani kroz povezanost religijskog svjetonazora i svakidašnjeg života u „zajednici“. Ideja o „jedinственosti svake osobe“ bila je strana predmodernoј kulturi gdje su ključni čimbenici identiteta (npr. spol, društveni status) bili relativno stabilni (Giddens, 1991:74). Pitanje identiteta, prvo kao problem, a onda kao zadatak, javlja se rastvaranjem institucije susjedstva i razvojem nacionalne države koja mjesto rođenja postavlja kao temelj svoje suverenosti.“ (Cifrić i Nikodem, 2006:176)

4.2.Prostorni identitet zajednice (destinacije)

Kulturne, fizičke i društvene karakteristike destinacije čine identitet po kojem se destinacija razlikuje od drugih i koji su relevantni za stvaranje odnosa sa okolinom. Identitet je jedan od najvažnijih čimbenika pri formiranju imidža. On predstavlja resurse destinacije koji se temelje na tradicionalnim vrijednostima i ostavštini i kao takvi se implementiraju u imidž destinacije koji nadalje stvara posjetitelju sliku o destinaciji. Imidž se definira kao skup vjerovanja, ideja i utisaka koje ljudi imaju o mjestu i destinaciji. On višestruko utječe na ponašanje turista,

najviše pri odabiru destinacije za odmor, a zatim i na poslijekupovno ponašanje, odnosno njihovu namjeru da ponovno posjete destinaciju.(Križman Pavlović, 2008).

Često je imidž odraz percepcije turista o destinaciji, a ne identiteta destinacije stoga je bitno ulaganje u jačanje imidža koji se temelji na izvornom identitetu destinacije. Poboľjšani imidž destinacije moŹe privući više ljudi u tu destinaciju, osnaŹiti lojalnost postojećih i budućih posjetitelja, ali moŹe pomoći i u privlaćenju Źeljenog tipa turista. To se nastoji poštići stvaranjem svjesnosti o destinaciji, njenom jedinstvenom, izvornom i emocionalno privlačnom identitetu koji bi doveo do stvaranja pozitivnog imidža i povećanog broja posjetitelja. Jedan od najvaŹnijih zadataka nacionalne turističke organizacije je da tijekom vremena mijenja imidŹ destinacije ukoliko gubi na privlačnosti (Petrić, 2012).

4.3.Alka

Jedan od najprepoznatljivijih simbola grada Sinja i Cetinske krajine je Alka. „Međunarodni odbor UNESCO-a 16. studenoga 2010. na sjednici u Nairobiju donio je odluku o upisu Sinjske alke na Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva“. (Alka, <http://www.alka.hr/page.asp?pageID=17> , 26.04.2017.) To je viteška igra stara preko tristo godina koja se igra u čast pobjede Sinjana nad Turcima 1715. godine.

Alka za ovu zajednicu predstavlja simbol prepoznatljivosti. U sociologiji simbol definiramo kao bilo koji fenomen kojem je društveno, odnosno kulturno pripisano značenje. Iako Alku moŹemo definirati kao fenomen, ona je zapravo i viteška igra. Gledano na ovaj naćin, ona predstavlja ritual zajednice kojim se slavi prošlost. Svaka zajednica ima određene rituale koji su joj svojstveni. U sociologiji rituali predstavljaju jednu od osnovnih sastavnica kulture, uz jezik, simbole, norme, vrijednosti. Prema sociološkom rječniku, u širem smislu ritual je sinonim za ceremoniju. Ako ga definiramo kao kulturnu sastavnicu, ritual moŹe predstavljati načine izražavanja središnjih vrijednosti i bitnih tema nekoga kolektiva ili grupe ili oblike ponašanja koji se odvijaju po standardiziranim pravilima i u određeno vrijeme. Ova igra ima određena pravila ponašanja, kao i vrijeme održavanja, pa stoga ne predstavlja pojam igre koji bismo vezali za dokolicu nego prije oznaćava „ritualnu igru“.

4.3.1. Religiozno značenje

No, ona ne slavi poraz Osmanlija, nego čini zahvalu Djevici Mariji i slavi junaštvo branitelja. U statutu Alke to je dodatno pojašnjeno: „U znak zahvalnosti za uslišane molitve branitelja, redovnika, žena i djece i ostale čeljadi okruniše Sinjani svoju zaštitnicu uz zavjetni natpis: In perpetuum coronata triumphat - ano MDCCXV - Zauvijek okrunjena slavi slavlje - godine 1715. Noseći sliku čudotvorne Gospe Sinjske, od tada do danas, ginuli su Sinjani u sastavu mnogih vojni za različite države i vladare, sa željom da iz tih borbi izraste samostalna Hrvatska, ostvarena poslije slobodnih višestranačkih izbora 1990. godine, potvrđena krvavim ratom koji je prethodio međunarodnom priznanju 1992. godine. Gajeći vitešku tradiciju viteštva, domoljublja i hrabrosti, u znak sjećanja na junačku pobjedu predaka 1715. godine, utemeljiše Sinjani zavjetnu igru Alku koja se skoro tri stoljeća trči na Alkarskom trkalištu ispod stare sinjske tvrđave, kao poticaj novim naraštajima da uvijek spremno i odlučno štite svoju domovinu Hrvatsku od svakojakih zavojevača.“ (Pravila o Alki, <http://www.alka.hr/upload/userfiles/files/PRAVILA%20O%20ALKI.pdf>, 26.04.2017.) Time Sinjani žele pokazati i ponos na svoj kraj koje je Gospa Sinjska zaštitila. Kao što je ranije spomenuto, tu religija igra veliku ulogu i stvara koheziju među članovima zajednice.

4.3.2. Povijesno i kulturno značenje

Osim religioznih, Alka sadrži i povijesne i kulturne sastavnice. Svakako je na kulturu Sinjana koji su živjeli u to vrijeme, utjecala i osmanlijska kultura. Suživot dviju kultura doveo je do toga da su se neke njihove sastavnice stopile te su preuzeli određene načine života jedni od drugih. „Sinjska alka je fenomen koji je stvorila i u naslijeđe ostavila bremenita i slojevita povijest Sinjske krajine. Ona je „dokument“ o prošlosti jednog malog kutka hrvatske zemlje na kojem su se susreli te dobro i loše dijelili Osmansko Carstvo i Mletačka Republika, islam i katoličanstvo, Orijent i Zapad. O ratovima, bitkama, mučenicima i svemu lošem što je dodir tih dviju civilizacija ostavio iza sebe sve znamo, ali o tome kako su te iste dvije kulture oplemenile domaću kulturu i stvorile u svijetu jedinstvenu kulturno – povijesnu znamenitost, ne zna se mnogo. Tu je Sinjska alka da o tom posvjedoči iz prve ruke.“ (Turistička zajednica grada Sinja, <http://www.visitsinj.com/hr/Vodic/38/sinjska-alka-kao-zivi-svjedok-jedinstvene-povijesti>, 06.05.) Predstavlja cijelo jedno povijesno razdoblje u kojem se sjedinjuju mletački, odnosno zapadni, i osmanlijski, odnosno orijentalni, kulturni utjecaj.

4.3.3. Opis svečanosti (rituala) Alke

Upravo zbog tog sudara dviju kultura, Alka može vjerodostojno u današnje vrijeme donijeti dašak povijesti. Cijela njena svečanost ima posebna pravila kojih se svi njeni sudionici moraju pridržavati:

„Dva dana prije Alke (u petak) natječe se za Baru. U tom natjecanju sudjeluju svi alkari i momci koji su odabrani za sudjelovanje u ALKI. Nakon završetka natjecanja vojvoda proglašava pobjednika i predaje mu znamenje pobjede na način kao i na ALKI. Pobjednik natjecanja za Baru dobiva novčanu nagradu i brončanu alku, a u povorci kroz Sinj, na svom koplju, prenosi znamenje pobjede – 200 centimetara zelenog sukna. Pobjednika Bare u alkarskoj povorci kroz Sinj prate svi alkari, a on jaše na čelu alkara, u pratnji između dvojice alkara koje sam izabere. Dan prije alke (u subotu) održava se natjecanje za Čoju. U natjecanju za Čoju sudjeluju svi alkari i alkarski momci koji su odabrani za sudjelovanje u ALKI. Vojvoda proglašava pobjednika natjecanja za Čoju na isti način kao i na ALKI. Alkar koji bez valjanog razloga izostane s natjecanja za Baru ne može sudjelovati u natjecanjima za Čoju i ALKU. Dobitnik Čoje dobiva novčanu nagradu i srebrnu alku, a osim toga, u znak sjećanja na stare običaje, u povorci kroz Sinj, kao znamenje pobjede na koplju prenosi crvenu čoju duljine 311 cm. U povorci kroz Sinj pobjednika Čoje prate svi alkari i alkarski momci. Pobjednik jaše na čelu povorke alkara u pratnji između dvojice alkara koje sam izabere.“ (Pravila o Alki, <http://www.alka.hr/upload/userfiles/files/PRAVILA%20O%20ALKI.pdf>, 26.04.2017.)

Na dan Alke u gradu Sinju svečanosti počinju od ranog jutra. Ujutro u šest sati s Grada, na kojem se nalazi utvrda s koje je obranjen Sinj, počinju pucati mačkule, a gradska glazba svira budnicu prolazeći glavnim ulicama Sinja. Zatim se održava misno slavlje na kojem su prisutni alkari sa svojim momcima, u svečanim alkarskim odorama. Slavi se sjećanje na pobjedu i slavu povijest Cetinske krajine. Tijekom jutra, ađutant u vojvodino ime obilazi grad pozivajući predstavnike svjetovnih crkvenih i vojnih vlasti na svečanost Alke. Dva sata prije početka igranja Alke, na utvrdi Kamičak, koja je zaštićeno kulturno dobro Ministarstva kulture Republike Hrvatske, nalaze se tri trubača. Okrenuta su prema trima različitim stranama – „jedan trubač je okrenut prema Ruduši, drugi prema Čugurinoj glavici, a treći prema Sinjskom polju.“ (Pravila o Alki, <http://www.alka.hr/upload/userfiles/files/PRAVILA%20O%20ALKI.pdf>, 26.04.2017.)

Trubači pozivaju alkare i njihove momke da se okupe kod alajčauša. Na zov trube alkari u svečanoj odori na konjima i s kopljem u ruci, u pratnji svojih momaka, kreću prema alajčauševom mjestu okupljanja. Za to se vrijeme u alkarskim dvorima kod vojvode i članova Časnog suda okupljaju barjaktar sa svojim pratiteljima, ađutant vojvode i njihovi momci, te vodiči s edekom, štitonoša i buzdovandžija. Tu vojvoda pozdravlja i ugošćuje predstavnike i pokrovitelja Alke, a alkari i momci ga dočekuju u mimohodu i pozdravljaju se s njim. Nakon kraćeg odmora, arambaša vrši smotru alakrskih momaka, a alajčauš alkara i njihovih konja te se upućuju prema alkarskim dvorima.

„Za vrijeme dok vojvoda vrši počasnu smotru, iz alkarskih dvora prema trkalištu kreću: predstavnik pokrovitelja Alke, predsjednik Upravnog odbora Viteškog alkarskog društva, članovi Časnog suda i svi uzvanici. Kad stignu na trkalište zauzimaju svoja mjesta u odgovarajućim ložama. Pola sata ili sat prije počasne smotre glazba kreće iz alkarskih dvora kroz grad Sinj na trkalište i zauzima svoje mjesto na tribinama, te sviranjem uveseljava posjetitelje do dolaska alkarske povorke. Nakon izvršene smotre povorka kreće na trkalište. Redoslijed povorke je sljedeći: na čelu su momci u dvoredu, između prve dvojice momaka ide arambaša, a na kraju između dvojice zadnjih momaka ide podarambaša, slijede trojica bubnjara u jednom redu, a iza njih trojica trubača u drugom redu, zatim slijedi barjaktar koji u ruci nosi barjak, u pratnji dvojice do šestorice pratilaca s isukanim sabljama, svi na konjima, štitonoša, držeći štit uspravno na prsima, između dvojice buzdovandžija, slijede dva momka koji vode edeka, držeći ga svaki sa strane za uzdu, vojvodin ađutant na konju s isukanom sabljom, vojvoda na konju, ostali alkari na konjima u dva reda držeći koplje u desnoj ruci uspravno. Momački korak se izvodi neusiljenom i dostojanstvenom kretnjom u nešto oštrijem hodu, uzdignute glave, malo savijajući koljeno, ne podižući stopalo visoko od zemlje. U tako svečanom rasporedu, uz zvuke truba i bubnjeva, alkarska povorka prolaskom preko središnjega gradskog trga alkarskim pozdravom iskazuje štovanje Čudotvornoj Gospi Sinjskoj ispred njezina Svetišta, a onda produžava prema Petrovcu i Alkarskom trkalištu.“ (Pravila o Alki, <http://www.alka.hr/upload/userfiles/files/PRAVILA%20O%20ALKI.pdf>, 26.04.2017.)

4.4. Religija i identitet stanovnika Cetinske Krajine

Religija povezuje svoje pripadnike u zajednicu sa određenim značenjima, koja ju razlikuju od ostalih društvenih skupina. Pripadnici neke religije stvaraju svoj religijski identitet. „Pojam religijskog identiteta, poput bilo kojeg drugog identiteta, u sebi sadrži pripadnost nečemu i

istovjetnost s nečime, kontekst koji može osigurati pojedincu perspektivu iz koje će gledati i posmatrati na svijet, priliku za druženje sa spektrom pojedinaca iz različitih generacija i set osnovnih načela za život, no istodobno i nepripadnost i različitost od nečega. On je, baš kao i drugi identiteti, slojevit i promjenljiv, te u stalnom prožimanju s drugim identitetima.“ (Kunić, 2014.)

Budući da religijski identitet i religija općenito, jača povezanost među članovima zajednice, oni predstavljaju bitne komponente zajednice. Povezanost među članovima je na duhovnoj razini i nije vidljiva kao prostorna povezanost pa samim tim ima mističnije značenje. U Cetinskoj krajini većina stanovništva su katolici, a kao što je ranije spomenuto, središte ovog područja je grad Sinj, koji je poznato marijansko svetište. Povijest Sinja je obilježena pričom o Gospi Sinjskoj. Među mnogim autorima koji opisuju tu povijest, izdvojit ćemo fra Luku Tomaševića, koji smatra da je ovo marijansko svetište nastalo u sličnim okolnostima kao i ostala europska svetišta. „Početak velikog štovanja Majke od Milosti u Sinju ima svoje ishodište u vrijeme neprijateljske opsade 1715. godine; u opasnosti ne samo za Sinjsku krajinu, nego i za cijelu Južnu Hrvatsku, iz koje su branitelji, ljudski neshvatljivo, izišli pobjednicima. Kad su svi u tvrđavi očekivali pad, pljačkanje i smrt, u zoru Velike Gospe sve se pretvorilo u trijumf nenadane radosti i uvjerenja da je pobjeda nebeski dar. Vojnici, časnici i obični puk, zatvoren u napadnutoj tvrđavi, bili su uvjereni da ih je jedino spasila nebeska pomoć preko *Prilike* smještene na oltaru sv. Barbare, pred kojom se danonoćno molilo i zavjetovalo.“ (Soldo, 2011:298)

Od tog vremena, u Sinju se štuje Gospa Sinjska, koja se smatra zaslužnom za obranu Sinja od Turaka. U njenu čast se svake godine u nedjelju u prvoj trećini kolovoza igra i viteška igra Alka. Samim tim, religija ostvaruje i društvenu povezanost. Prema Talcotu Parsonsu, religija ima integracijsku funkciju. Ona integrira pojedince u samu zajednicu tako što im ukazuje na proturječja sustava i njihovo prihvaćanje bez dramatiziranja. Ona jača povjerenje u svoje ciljeve, norme i vrijednosti i te tako priprema članove određene zajednice na aktivno sudjelovanje u društvenom životu.

Svaka religija ima svoja obilježja po kojima se razlikuje od ostalih religija. Iako je u Republici Hrvatskoj većinsko katoličko stanovništvo (86,28% prema posljednjem popisu stanovništva), mnoge župe primjerice imaju svoje zaštitnike koje štuju na različite načine i time se razlikuju od ostalih župa. Tako i Cetinska krajina štuje Gospu Sinjsku te ju smatra svojom zaštitnicom. Važnost religije govori o načinu života ljudi u ovom kraju. Ona je mnogo

važnija od samog prostornog krajolika. U povijesnim teškim razdobljima narod na tom području pribjegavao je vjeri i njenom prakticiranju te se u današnje vrijeme očituje zahvalnost za „spasenja“, koja se objašnjavaju Božjom pomoći. Slaveći Gospu Sinjsku, Cetinska se krajina ističe od okolnih krajeva te se njeni stanovnici smatraju međusobno povezanim ovom religijskom sastavnicom njihove kulture. Transcendentalna sastavnica religije potiče njeno izdizanje, od strane stanovnika, nad prostorom.

4.4.1. Blagdan Velike Gospe u Sinju

Nakon Alke, 15.08. obilježava se blagdan Velike Gospe, koji se u Sinju posebno slavi. Svrha ovog slavlja jest zahvala Gospi Sinjskoj na pomoći u ratu protiv Turaka. Tijekom rata, fra Pavao Vučković je donio sliku Gospe Sinjske iz Rame u Sinj. Pred tom slikom su se molili mnogi Sinjani i smatrali su da ih je zbog toga Gospa i uslišala.

4.4.1.1. Povijesni razvoj blagdana

U zoru na dan Velike Gospe, prema predanjima starijih Sinjana, na Gradu se vidjela bijela svjetlost i žena kako hoda po zidinama. Na taj dan Turci su pokušali pobjeći iz Sinja ali su se mnogi u tom bijegu utopili u rijeci Cetini, zajedno sa svojim konjima. Kao zahvalu Gospi na tom čudu, Sinjani su okrunili njenu sliku i nakitili ju zlatom.

„Nakon slavne pobjede 1715. godine časnici i vojnici skupiše 80 cekina i dadoše skovati u Veneciji zlatnu krunu ukrašenu viticama i anđeoskim glavicama kojom će okтити Marijinu sliku. Na njenom dnu upisaše: *In perpetuum coronata triumphat* (Zauvijek okrunjena slavi). Tom krunom svečano ju je nadbiskup Cupilli okrunio 22. rujna 1716. godine. Zbog tog dodatnog uresja, od Marijine slike danas se vidi samo lice i maleni rub koprene. Sve je drugo prekriveno zlatom i biserjem. Na glavi je kruna od suhoga zlata. Sa strane i sprijeda urešena je zlatnim lancima, kolajnama, naušnicama, prstenjem, križevima i drugim nakitom. Na sredini prsiju su tri velika srca. Ispod vrata lijepo pletena mrežica od mnogo zrnaca sitna bisera. To su darovi pobožnih vjernika Majci Mariji za primljene milosti. Godine 1748. pozlaćeni drveni okvir, jednostavan i skroman, zamijenjen je novim lijepim srebrnim, izrađen u Mlecima.(...)Naslikana je na platnu: 58 cm je duga, 44 cm široka, a ne prikazuje cijeli lik Majke Božje nego samo poprsje. Rad nepoznatog mletačkog slikara, naslikana krajem 16. ili početkom 17. stoljeća.“ (Sinj(13): Čudotvorna Gospa Sinjska, <http://www.ferata.hr/sinj-13-cudotvorna-gospa-sinjska/>, 08.05.)

4.4.1.2. Današnje značenje blagdana (svrha)

Ta slika predstavljala je sakralni element koji je okupljao članove ove zajednice te pred kojim se stanovnici Cetinske krajine i danas mole, vjerujući u čudotvornost Gospe Sinjske preko te slike. Tome pridonosi i činjenica kako je ramski samostan bio četiri puta spaljivan, ali ova slika, koja je tada bila u njemu, nije izgorjela. Dakle, povijest o Gospi Sinjskoj kreće u daleku 1715. godinu ali i danas označava poznatu sastavnicu kulture Cetinske krajine. Svakog 15. u kolovozu slavi se njezin blagdan. U Sinj tada dolaze tisuće vjernika, a svakako se primjećuje i razvoj turizma vezan uz ovo marijansko svetište. Za 300. obljetnicu je uređena staza za hodočasnike koja se proteže od Sinja do Rame, a uređeni su i obližnji prilazi u Sinj, budući da hodočasnici dolaze sa svih strana. U to vrijeme je Sinj stanovništvom bogat grad, koji širi svoju kulturu i njena bogatstva. No, ostatak vremena je to grad iz kojeg ljudi sve češće iseljavaju. Razlozi tog iseljavanja su opisani u daljnjem tekstu.

5. Demografska slika Sinja kao središta Cetinske krajine

Prema posljednjem popisu stanovništva provedenom 2011. godine na području grada Sinja živjelo je 24.826 stanovnika (49,6% muškaraca i 50,4% žena, srednje starosti od 38,3 godine) neravnomjerno razmještenih u 14 naselja što predstavlja 5,46% od ukupnog broja stanovnika Splitsko-dalmatinske županije, odnosno 0,58% od ukupnog broja stanovnika Hrvatske. (Državni zavod za statistiku, <http://www.dzs.hr/>, 12.06.)

„Iako se statistički može zaključiti da je u periodu od 1857. do 2011. složena godišnja stopa rasta broja stanovnika grada Sinja iznosila +0,8%, detaljnija analiza ukazuje da je ovo područje bilježilo rast populacije u dvoznamenkastom postotku svakih desetak godina, osim u periodima tijekom i između dva svjetska rata, a kada je i dalje uspijevalo generirati prirast stanovništva od 4 do 8%. Štoviše, osim ratnih zbivanja, uzrok nešto sporijeg rasta populacije u tom periodu možemo pronaći i u značajnom odljevu stanovništva uslijed imigracije (SAD i Južna Amerika).“ (<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 12.06.)

No, veliku prekretnicu u tijeku demografskog napretka na ovom području učinio je Domovinski rat. Budući da je Cetinska krajina bila područje na kojem su se odvijale razne

ratne akcije i okupiranja, dio njenog stanovništva je stradao ili izbjegao pod silom prilika, a većina izbjeglica se više nije vratila u svoje domove. Nakon toga je uslijedila tranzicija iz socijalističkog u kapitalistički koncept, što je dodatno ubrzalo depopulaciju. To potvrđuje i činjenica da je 2001. godine 13 od 14 administrativnih naselja, koja čine grad Sinj, bilo emigracijskog tipa. U razdoblju od 1991. do 2011. godine 3099 osoba više je iseljeno nego doseljeno u ovaj kraj. Prema posljednjem popisu stanovništva, u zadnjih deset godina stanovništvo grada Sinja je prešlo iz tipa starog stanovništva (kontraktivnog) u izrazito staro stanovništvo (izrazito kontraktivno). U izrazito staro stanovništvo ubrajamo ono u kojem udio osoba starih 65 godina i više iznosi više od 12%, a u Sinju je taj udio 14,3%. Broj osoba starijih od 65 godina u gradu Sinju iznosio je 3 542, a u radnoj dobi bilo je 16 828 stanovnika. Što se tiče spolnog sastava stanovništva, nisu primijećene značajne promjene između dva zadnja popisa stanovništva. No, smanjio se broj stanovnika u svim dobnim skupinama, što za posljedicu ima i gubitak stanovništva u bio-reproduktivnoj dobi. Samim tim možemo zaključiti kako će se depopulacijski trend Cetinske krajine nastaviti. Što se tiče same depopulacije, ona je ubrzano tekla na rubnim područjima Grada, na kojima se širio proces deruralizacije, a sam Sinj i Radošići su ostali s prilično stabilnim brojem stanovnika jer su se stanovnici s rubnih dijelova doseljavali na njihove prostore. (<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 12.6.2017.)

„Usmjeravajući pogled prema bližoj budućnosti, važno je naglasiti da su pojedine usluge i funkcije koje pruža javni sektor, posebice usluge od javnog interesa u koje spadaju: zdravstvo, školstvo, javni prijevoz, poštanske usluge i slično, direktno povezane s brojem lokalnih korisnika. Stoga se već sada smanjenje ukupnog broja stanovnika grada Sinja sve više direktno reflektira i na društvenu i gospodarsku aktivnost užeg središta grada. To je trenutno vidljivo putem nekolicine konkretnih primjera daljnjeg slabljenja gospodarskih aktivnosti, kao što je ukidanje „nerentabilnih“ autobusnih linija koje povezuju Sinj s udaljenijim naseljima mikroregije (relacija Knin-Vrlika-Sinj-Split), ukidanje Općinskog suda, gašenje pojedinih poštanskih ureda u rubnim naseljima ili skraćivanje njihovog radnog vremena. Da situacija nije nimalo bolja u cijeloj Cetinskoj krajini ukazuje podatak da je u posljednjih 13 godina na ovom području zbog depopulacije zatvoreno najmanje pet područnih osnovnih škola⁷ čime su izgubljena i brojna radna mjesta u prosvjeti.“ (<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 12.6.2017.)

U istraživanju Ekonomskog fakulteta u Zagrebu i časopisa Zaštita koje je provedeno 2011. godine, a temelji se na službenim statističkim podacima Ministarstva unutarnjih poslova, o stopama kriminala u hrvatskim gradovima, Sinj se pokazao kao jedan od najsigurnijih hrvatskim gradova prema 4 kategorije. U kategoriji nasilnih kaznenih djela nalazi se na 7. mjestu. Na 1000 stanovnika imao je stopu od 0,28 nasilnih kaznenih djela. U kategoriji imovinskih kaznenih djela zauzima 2. mjesto, sa stopom od 3,75. Kategorija prometnih žrtava svrstava ga na 6. mjesto, pri čemu stopa kriminala za ovu kategoriju iznosi 3,50. Što se tiče konzumiranja droge u Gradu, stopa kriminala za kategoriju zlouporabe opojnih droga iznosi 1,01. Dakle, uz Samobor, Požegu i Varaždin, Sinj spada među najsigurnije gradove u Hrvatskoj.

(<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 12.6.2017.)

6. Gospodarski razvoj Cetinske krajine

Smatra se kako Cetinska krajina ne iskorištava svoj puni potencijal za razvoj gospodarstva. U područje ovo krajine ubrajamo i Sinjsko polje, koje je plodno, ali malo iskorišteno. S tim se slažu i stanovnici Cetinske krajine, koji smatraju da nemaju dovoljno financijskih sredstava kojima bi pokrenuli agrarne djelatnosti na ovom Polju. Osim toga, njen gospodarski razvoj je samo dijelom opstao u odnosu na razvoj koji je imala prije 30 godina. Tad je taj razvoj pokretala jedna od najpoznatijih tvornica konca u Republici Hrvatskoj, Dalmatinka. No, ona danas više nije u pogonu, kao ni većina tvornica iz tog vremena.

6.1. Gospodarsko stanje danas

Tvornice koje su prije opskrbljivale ovu zajednicu (Cetinka, Dalmatinka), više nisu u pogonu, te je potreba za poslom sve veća. To je jedan od osnovnih razloga iseljavanja mladih iz ovih krajeva. Iako je Sinj jedan od najsigurnijih gradova u Hrvatskoj i samim tim pogodan za obiteljski život, njegov gospodarski (ne)razvoj sprječava mlade obitelji da ostanu u Cetinskoj krajini. Kada je u pitanju stopa kriminala, istraživanje sigurnosti 29 najvećih hrvatskih gradova koje su proveli Ekonomski institut Zagreb i časopis Zaštita, utemeljeno na službenim statističkim podacima Ministarstva unutarnjih poslova, ukazalo je da se Sinj redovito svrstava među najsigurnije gradove u Hrvatskoj u četiri ključne kategorije. U 2015. godini je bio

najsigurniji grad, već treću godinu za redom. Samim tim, on bi bio pogodno i sigurno okruženje za razvoj mladih obitelji, no njihova financijska stabilnost bila bi upitna, budući da depopulacija raste, a sve više mladih osoba napušta ovo područje upravo zbog potrage za financijskom sigurnošću.

S obzirom da od 2008. godine u Hrvatskoj traje ekonomska kriza, gospodarstvo se razvija usporenim ritmom. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, BDP po glavi stanovnika u Splitsko-dalmatinskoj županiji od 2009. do 2012. godine nominalno je narastao za manje od 1%, a ako uzmemo u obzir i da je stopa inflacije u tom razdoblju iznosila 4,3%, možemo zaključiti kako je zapravo došlo do pada realnog BDP-a od 3,2% po glavi stanovnika. (<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 13.06.)

Ukoliko ove uvjete prenesemo na mikro razinu, zaključujemo kako oni pridonose lošijim rezultatima nego što su oni vidljivi na makro razini. Tako su sinjski poduzetnici poslovali lošije od županijskog i hrvatskog prosjeka u ovom razdoblju. Od 2010. do 2014. godine 5% poduzetnika je zatvorilo svoj tvrtke, no dio poduzetnika koji je opstao tijekom 2013. godine većinom je uspio prilagoditi svoje poslovanje recesijskim uvjetima. Nakon ekonomskog kraha, dogodio se ubrzani rast prihoda, koji je iznosio 27% uspoređujući ga s onim u 2010. godini. U usporedbi sinjskih poduzetnika s poduzetnicima gradova i općina Splitsko-dalmatinske županije tijekom 2014. godine, poduzetnici grada Sinja zauzeli su 5. mjesto po sumiranoj neto dobiti, koja je iznosila 27,7 milijuna kuna, čime se na rang listi nalaze ispred Splita, Makarske, Kaštela i Trogira. Po broju zaposlenih zauzeli su 7. mjesto, dok su po dobiti razdoblja zauzeli 8. mjesto, a po ukupnim prihodima 9. mjesto. Od 16 gradova u Splitsko-dalmatinskoj županiji, grad Sinj je 3. po veličini, ali se po broju poduzetnika nalazi na 6. mjestu, što dovodi do zaključka kako još uvijek nije doveo do atraktivne poduzetničke klime.

No rezultati gospodarske krize, kojom je Sinj bio izrazito pogođen, vidljivi su iz trenda velikog rasta nezaposlenosti, koji je započeo 2008. te se završio u 2013. godini. Tijekom tog razdoblja, broj nezaposlenih u Gradu narastao je za 74,7%, odnosno za 2896 registriranih nezaposlenih osoba. (<http://www.sinj.hr/Portals/12/Inicijalni%20nacrt%20Strategije%20razvoja%20grada%20Sinja-1.pdf>, 13.06.)

6.2. Gospodarsko – industrijalni razvoj u prošlosti

Stanovnici Cetinske krajine slažu se da bi Cetinska krajina danas bila mnogo gospodarski naprednija da su opstale tvornice koje su opskrbljivale ovaj prostor. Među te tvornice ubrajamo tvornicu konca Dalmatinku, čiji je razvoj potaknuo Vice Buljan, tadašnji ministar ribarstva. Dalmatinka, ponajprije predionica, a potom i končara, zapošljavala je oko 3 000 stanovnika Cetinske krajine, među kojima je bilo 80% žena. Bila jedan od glavnih opskrbljivača sinjske i cetinske privrede te vodeći proizvođač konca u srednjoj Europi te je surađivala s mnogim inozemnim tvornicama. Njen krah započinje nakon raspada Jugoslavije, kada je Dalmatinka izgubila veći dio inozemnog tržišta. Osim što je redovito isplaćivala plaće svojim radnicima te činila da se osjećaju ispunjeno nakon svog rada, brinula se i o njihovoj dokolici te je za njih imala organizirane izlete i ljetovanja. Također, Dalmatinka je pružala i razna materijalna i financijska sredstva, koja su se očitovala u izgradnji cesta, opskrbi sela električnom energijom, izradi posebnog stambenog naselja za obitelji slabijeg imovinskog statusa čiji su članovi radili u Dalmatinci i slično. Osim nje, tvornica koja je svakako pridonosila gospodarskom razvoju Cetinske krajine je i tvornica za preradu plastičnih masa, Cetinka, koja se nalazila u gradu Trilju. Iako je imala manji profit od Dalmatinke, za Triljane je značila izvor financijskih sredstava za život. No, ni ona danas nije u funkciji. Osim njih, ostale tvornice su imale manji utjecaj na industriju i tržište, no za stanovnike ovog kraja su imale veliki utjecaj. Osim radnog mjesta, činile su zajednicu čvršćom i pružale joj financijsku sigurnost i stabilnost.

6.3. Turizam kao jedan od potencijala za gospodarski razvoj Cetinske krajine

Nadalje, Cetinske krajina svakako može svoj budući razvoj temeljiti na turizmu, zahvaljujući mnogim prirodnim, kulturnim i povijesnim bogatstvima koja posjeduje. Cijeli prostor Cetinske krajine obilježen je rijekom Cetinom, koja je od 1963. godine zaštićeni krajolik. Raj je za ribiče jer obiluje brojnim vrstama riba od kojih su neke i endemi. Tijekom turističke sezone, u donjem toku Cetine, svakodnevno se odvija rafting. Unatoč iznimnoj ljepoti i mnoštvu resursa kojima obiluje, njezini potencijali su još uvijek nedovoljno iskorišteni.

Osim rijeke, Cetinska krajina zadivljuje i planinama kojima je okružena. Svilaja je planina koja je bogata zelenilom i privlači mnoge izletnike, a na njoj se mogu pronaći nekadašnji pastirski stanovi koji sežu do 800 metara nadmorske visine.

Visoka se ističe po velikom kamenom križu koji je podignut prvi put davne 1900. godine, a zadnji put obnovljen prije 30 godina. Svake godine u rujnu hodočasnici obilaze vrh Visoke povodom blagdana Uzvišenja svetog križa.

Kraj obiluje sadržajima za aktivni odmor kao što su jahanje, paragliding, flyfishing, kanu safari, paintball, airsoft, padobranstvo, planinarenje, lov, biciklističke staze, vožnja quadovima, jeep safari. U Sinju se nalazi bazen olimpijskih dimenzija koji je otvoren od lipnja do rujna.

7. Potencijal Cetinske krajine za razvoj turizma

Cetinska krajina obuhvaća prostor Dalmatinske Zagore, koji se nalazi nadomak mora, no ima potencijale razvoja turizma koji nisu vezani uz more. Njena povijesna, kulturna i prirodna bogatstva omogućuju joj razvoj turizma, na koji ne utječe ljetna sezona, tipična za hrvatski turizam.

Mnoge destinacije kapitalizirale su svoje povijesno nasljeđe ponovno otkrivši svoje povijesne ličnosti i događaje i tako dobili prepoznatljiv identitet, dok su neke destinacije identitet bazirale na ekonomskom nasljeđu (Petrić, 2006).

Turističko tržište karakterizira dinamika koja zahtjeva stalno ulaganje i održavanje identiteta pozitivnim, što se postiže kontinuiranim praćenjem i upravljanjem sastavnicama. Kombiniranim resursima koji čine srž turističkog proizvoda potrebno je dodati neke posebne karakteristike ili koristi kojima će se turistički proizvod obogatiti, a koje će istovremeno služiti za diferencijaciju od konkurencije (Križman Pavlović, 2008).

S obzirom na svoj položaj i karakteristike, Cetinska krajina odgovarala je uvjetima projekta Hrvatske turističke zajednice, koji je bio usmjeren na razvoj područja koja predstavljaju turističke destinacije prije i poslije turističke sezone. Stoga su se gradovi Sinj, Trilj, Vrlika te općina Dugopolje, 2014. godine priključile ovom projektu uz potporu Turističke zajednice Splitsko – dalmatinske županije, pod zajedničkim nazivom “Dalmatinska zagora – splitsko zaleđe”. Taj projekt razvio se iz strategije razvoja turizma Republike Hrvatske do 2020. godine i strateškog marketinškog plana hrvatskog turizma 2014.-2020. (Turistička zajednica Grada Sinja, <http://www.visitsinj.com/hr>, 10.05.)

7.1. Blagdan Velike Gospe

Religija je stvorila marijansko svetište, ali ga ne održava nužno samo ona. Niz popratnih sadržaja i društvenih djelovanja je potreban kako bi se održalo i svetište, kao i sjećanje na Gospu Sinjsku. Iz ovog povijesnog događaja imali su korist i gospodarstvo i turizam Cetinske krajine. Možemo zaključiti kako bi turizam mogao iskoristiti veliki potencijal iz navedenog, a Cetinsku krajinu možemo promatrati i kao turističku destinaciju. Turistička destinacija predstavlja lokalitet, mjesto, regiju, zemlju, skupinu zemalja čak i kontinent kao odredište turističkog putovanja. Ona je dinamičan prostor čije granice određuje turistička potražnja (Petrić, 2011). No, osim Sinja, i ostali dijelovi Cetinske krajine, poput Trilja i Vrljike, imaju mnogo povijesnih i kulturnih znamenitosti koje mogu ponuditi. Kod stanovnika Cetinske krajine primjećuje se centralizam usmjeren prema Sinju, no stanovnici ostalih dijelova su glavni pokretači razvoja svojih gradova.

Grad Sinj jedan je od najvećih hrvatskih marijanskih svetišta u koji hodočaste vjernici tijekom cijele godine, a posebno 15. kolovoza kada se slavi blagdan Uznesenja Blažene Djevice Marije što je ujedno i Dan grada Sinja. Samostan i crkva Čudotvorne Gospe Sinjske dominira glavnim gradskim trgom. Središnje mjesto, kako u crkvi, tako i u srcima Sinjana, zauzima slika Čudotvorne Gospe Sinjske. Naslikao ju je nepoznati autor, u 15. ili 16. stoljeću. Danas je Slika u srebrnom okviru, s reljefom sinjske tvrđave na poledini urešena zavjetnim darovima vjernika, a autor tog reljefa je kipar Ante Jakić. Crkva i samostan nalaze se u Registru kulturnih dobara Ministarstva kulture Republike Hrvatske kao zaštićeno kulturno dobro sakralne graditeljske baštine.

Na blagdan Velike Gospe u Sinj pristižu tisuće hodočasnika. Da bi se taj put olakšao, izgrađena je staza pod nazivom „Staza Gospi Sinjskoj“. Projekt „Staza Gospi Sinjskoj“ odobren je u sklopu programa IPA Hrvatska-Bosna i Hercegovina, a njegova svrha je podizanje razine svijesti u prekograničnom području Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine, informiranje građana i stvaranje nove turističke ponude, usluga i znamenitosti uz rutu Staze Gospi Sinjskoj, te stvaranje dodatne vrijednosti ovog Projekta prema turističkom razvoju prekograničnog područja.

7.2. Muzeji i galerije u Cetinskoj krajini

Muzej Sinjske alke otvoren je 08. kolovoza 2015. godine u Alkarskim dvorima, koji se nalaze u jednom od rijetko sačuvanih mletačkih kvartira, odnosno vojarni za smještaj konjice, u

Dalmaciji. Muzejska postava sadrži mnoštvo odora, oružje i opremu alkara te alkarske statute i pravilnike prikazane u suvremenoj digitalnoj formi. U prizemlju muzeja prikazana je alkarska povorka u prirodnoj veličini, a na prvom katu posjetitelji mogu doživjeti slavnu bitku iz 1715. u multimedijalnom okruženju.

„Realizacijom Muzeja Sinjske alke Republika Hrvatska je dobila modernu muzejsku ustanovu koja javnom prezentacijom vodi računa o strukturi svojih posjetitelja, i koja čuva, štiti i restaurira naslijeđenu građu u skladu s današnjim vremenom i suvremenim promišljanjima o muzejima kao prvenstveno kulturnim, a onda i znanstvenim i pedagoško-edukativnim institucijama.“ (Alka, http://www.alka.hr/scroll_page.asp?groupID=10, 08.05.)

Osim Muzeja Sinjske Alke, u Sinju postoji Muzej Cetinske krajine. On je utemeljen 1956. Godine te predstavlja središnje mjesto istraživanja i prezentiranja bogate kulturno – povijesne baštine Cetinske krajine. Muzej obuhvaća arheološku, numizmatičku, kulturno – povijesnu, etnografsku i prirodoslovnu zbirku te zbirke oružja, fotografija i fotografskoga pribora, dokumenata, razglednica, plakata te umjetničku zbirku u kojoj su najzastupljeniji umjetnici iz Cetinske krajine. Arheološki izložci predstavljeni su kronološkim slijedom od prapovijesti preko antike do srednjega vijeka i popraćeni su preglednim tekstovima, legendama, kartama, crtežima i fotografijama. Nakon iskopavanja i obnove Alkarskih dvora pronađeni su pokretni arheološki nalazi koji su dokumentirani i obrađeni te pohranjeni su u Muzeju Cetinske krajine. Smješten je u podnožju utvrde Kamičak.

Ostali vrijedni nalazi se čuvaju u Arheološkoj zbirci franjevačkog samostana. Ta se zbirka sastoji od arheoloških, numizmatičkih i etnografskih nalaza te crkvenih predmeta. Ona je jedna od najstarijih i najvrijednijih zbirki u Hrvatskoj, a njena sadašnja postava potječe iz 1982. godine. Predmeti koje sadržava uglavnom su slučajni nalazi iz okolice Sinja, posebno s lokaliteta Aequum, blizu sela Čitluk, koje su prikupili samostanski fratri. Začetnik zbirke je fra Ante Kostantin Matas, a njeno najpoznatije djelo je Heraklova glava. Osim nje, vrijedni su rimski spomenici kip božice Hekate; donja polovica kipa imperatora, vjerojatno cara Klaudija I.; veliki natpis u mramoru: M. VALERIVS. F...; tri nadgrobna natpisa članova obitelji NAEVIVS (NAEVIENUS), koji su u Aequumu bili važni službenici; žrtvenik DIIS MANIBUS; ostaci kipa božice Dijane s Garduna; reljefi Meduze, Dijane i Baha; više rimskih glinenih posuda i skupni nalaz rimskih sestercija. Zbirka čuva i prapovijesne predmete kao što su brončani predmeti iz Kaljica te ulomci keramičkih posuda, kamenih noževa i strjelica.

Osim muzeja, u Sinju postoje dvije galerije Sikirica i Galiotović.

Galerija Stipe Sikirice smjestila se u prostorima Alkarskih dvora. Nosi ime po akademskom kiparu Stipi Sikirici koji je svoj cjelokupni opus donirao gradu Sinju. Galerija u svom fundusu ima preko 500 umjetnikovih radova (skulptura, grafika, crteža, medalja). Osim prezentiranja i valoriziranja umjetnikovog rada u galeriji se odvijaju razni projekti: koncerti, predavanja, promocije, tribine, projekcije filmova, edukativne radionice.

Galerija Galiotović smještena je u trokatnoj zgradi na Alkarskom trkalištu posebno adaptiranoj u tu svrhu. Zgrada je građena u 19 stoljeću klesanim kamenom kao stambeni objekt obitelji Videka. Na oko 400 m² površine smještena su dva izložbena prostora i prostori opremljeni za razne radionice.

Galerija djeluje kao podružnica Kulturno umjetničkoj središta Sinja, a otvorena je u kolovozu 1999. godine. Ime nosi po donatorici objekta gospođi Ivi Galiotović koja je svoju ušteđevinu darovala za potrebe izgradnje. U prostorijama Galerije do sada je bilo preko pedeset izložbi, a izlagala su velika imena hrvatske likovne umjetnosti. Osim izložbi u Galeriji Galiotović održavaju se i koncerti klasične glazbe, organiziraju promocije, predavanja i drugi slični programi.

7.3. Sport u Cetinskoj krajini

Osim Alke i Gospe Sinjske, Cetinska krajina sadrži mnoštvo povijesnih znamenitosti na temelju koji bi mogla širiti svoj turistički doseg. Mlađe generacije uviđaju taj potencijal i nastoje ga iskoristavati na različite načine. Budući da je nogomet prvi put zaigran u Cetinskoj krajini, točnije u triljskom naselju Gardun, sjedištu 7. rimske legije Tiluriju, ljeti se promovira i ovaj povijesni događaj. Nogomet se, i prema tvrdnjama FIFA-e, u Tiluriju igrao prije 2000 godina. O tome svjedoči stela, nadgrobni spomenik sedmogodišnjem dječaku Gaju Laberiju Valensu. Spomenik je pronađen polovicom 19. stoljeća u Gardunu, a danas se nalazi na pročelju kuće Perković na broju 10, u Vrličkoj ulici u Sinju. Na steli je prikazan dječak Gaj Laberije Valens s nogometnom loptom u ruci. Iako se ne zna tko je točno otkrio ovaj spomenik, za njegov je pronalazak svakako zaslužan i arheolog amater Bepo Britvić (1917. – 1982.), koji je cijeli život posvetio proučavanju podrijetla nogometa. Naslovnicu svog biltena koji je preveden na engleski, njemački i španjolski jezik, News broj 71, izdan 1969. godine, FIFA je posvetila upravo Bepu Britviću i arheološkom nalazu iz Trilja. Osim toga, usmena predaja kaže kako su nogomet izmislili starosjedioci Delti koji su tadašnje lopte pravili od mjehura ubijenoga junca. Taj mjehur bi ustima napuhali zrakom, a ako bi se probio, stavili bi

u njega ovčju ili goveđu dlaku. Ta igra zainteresirala je i rimske vojnike, pripadnike 7. legije u Tiluriju, odnosno današnjem Gardunu, pa predaja kaže kako su često znali ostavljati oružje kako bi s domaćinima igrali nogomet. Tako se igra proširila do Rimskog Carstva, a kada su Rimljani osvojili britanski otok, nogomet je otišao i u Englesku. Sociološki gledano, ta igra je okupljala članove zajednice, kada i nisu bili u dokoličarskim razdobljima, a njome su prenosili sastavnice kulture i u druge zemlje, odnosno putem igre asimilirali se s dominantnom kulturom. No, iako bi ovo mogao biti bogat turistički potencijal, on također nije iskorišten. O tome svjedoči članak iz dalmatinskih novina, Slobodne Dalmacije, koji je objavljen prije godinu dana (10.04.2016.), što pokazuje da korištenje ovog bogatstva još uvijek stagnira:

„Hrvatska kao kolijevka nogometa nije zanimljiva ni Hrvatskom nogometnom savezu, da se ne govori kako o toj činjenici ne skrbi niti je eksploatira Hrvatska turistička zajednica. Nasuprot njima, dvojica Sinjana mlađe generacije već 10 godina s nevjerojatnom upornošću pokušavaju prodrijeti u svijest hrvatskih turističkih poslenika. Dejan Poljak i Božidar Jadrijević iz sinjskog naselja Glavice sa skupinom sljedbenika osnovali su udrugu "Gaj Laberije", kroz koju u Danima Alke i Velike Gospe priređuju "Dane antike", a nerijetko odlaze na izvedbe diljem Hrvatske. Članovi udruge uprizoruju nogometne priredbe otprije dva milenija. Na jednoj su strani Delmati, a na drugoj Rimljani. Igra se po pravilima da pravila – nema. Nema granica igrališta, faula, ruke... Bitka za loptu je nemilosrdna, a zapravo vrlo smiješna. Sudac je imperator ili njegov izaslanik, pa o konačnom ishodu utakmice nije odlučujuće događanje na terenu, nego raspoloženje i naklonost suca.“ (<http://www.slobodnadalmacija.hr/scena/mozaik/clanak/id/308684/nogomet-se-prvi-put-zaigrao-u-cetinskoj-krajini-to-je-potvrdila-i-fifa>, 09.05.)

Od ostalih kulturnih manifestacija valja spomenuti festival „Klape Gospi Sinjskoj“, Predstava Opsada Sinja te Vučkovića dječja Alka, Utakmica Delmata i Rimljana. Sve manifestacije većinom privlače lokalno stanovništvo.

7.4. Grad Trilj

Iako je grad Trilj jedan od mlađih hrvatskih gradova, svojim povijesnim značenjem ne zaostaje u usporedbi s ostalim gradovima. Kroz povijest je predstavljao prijelaz između priobalja i unutrašnjosti Hrvatske budući da se nalazi na rijeci Cetini. Brojni su arheološki nalazi kao svjedočanstva bogatom i zanimljivom razvoju ovog mjesta. Njegov položaj na rubu

Cetinskog polja i obronaka Kamešnice i okolnih brda otvara bezbrojne mogućnosti za uživanje u prirodi jednog od najočuvanijih naseljenih prirodnih rezervata svijeta. Poznat je po svojoj tradicijskoj graditeljskoj strukturi, u kojoj je osnovni materijal bio kamen, čime se grad u potpunosti uklapa u stil Dalmatinske zagore. U blizini grada se nalazi naselje Grab te pet mlinica starih 600 godina koje su ostale sačuvane u svom izvornom obliku i još uvijek u redovitoj funkciji te su omiljeno izletišta. Glavna manifestacija je Sajam sv. Mihovil koja se održava 29. rujna kada je ujedno i Dan grada. Na sajmu se u prošlim vremenima izlagala stoka, a danas većinom rukotvorine, kućne potrepštine te odjeća. Muzej triljskog kraja jedan je od najmlađih hrvatskih muzeja osnovan 1996. godine. Muzej je smješten u nekadašnjoj župnoj kući, koja je zahvaljujući nastojanjima Grada Trilja i Ministarstva kulture RH adaptirana za muzejske potrebe te od svibnja 2006. g. otvorena javnosti putem tematskih izložbi, radionica, predavanja i sličnih događanja. Svrha muzeja jest poticati lokalnu zajednicu u prepoznavanju, zaštiti i očuvanju kulturne i prirodne baštine, osvijestiti ulogu muzejske institucije u kreiranju kulturnog identiteta triljskoga kraja te prezentirati baštinu Trilja u zemlji i inozemstvu. (Turistička zajednica grada Trilja, http://trilj.hr/?page_id=334, 17.05.)

7.5. Grad Vrlika

Grad Vrlika obiluje brojnim kulturno povijesnim spomenicima te običajima koji privlače turiste željne obogaćivanja znanja. Najpoznatije znamenitosti su: Tvrdava Prozor, Vrlička Česma, Pločasti most, Crkva Gospe od Ružarja, Spomenik fra Filip Grabovac, Spomenik Milan Begović.

Crkva Sv. Spasa jedna je od najznačajnijih predromaničkih hrvatskih građevina, a zauzima istaknuto mjesto u sveukupnoj europskoj predromanici. Nalazi se u blizini izvora Cetine, usred prostranog groblja i jedina je crkva iz tog vremena u prostoru Dalmatinske zagore koja je gotovo u potpunosti sačuvana u izvornom obliku. Zvonik crkve najstariji je očuvani zvonik u srednjovjekovnom graditeljstvu Hrvatske.). Crkva Sv. Spasa upisana je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Vrlička narodna nošnja spada u sam vrh nacionalnog etnografskog blaga u Hrvata. Uspjela je izuzetno kvalitetno i dosljedno sačuvati stilske odlike srednjovjekovnog kulturnog inventara i tradicije.

Od davnine sve do današnjih dana u Vrlici se njeguje običaj da u Velikom tjednu grupa muškaraca pripadnika Bratovštine čuvara Kristova groba sudjeluje u obredima i ophodima Velikog petka, čuvajući Kristov grob, zbog čega se zovu grobari. Ovaj je običaj postao ne samo crkvena manifestacija već i povijesna i kulturna baština hrvatskog katoličkog puka vrličkog kraja.

Od nematerijalne baštine valja spomenuti Vrličko kolo koje je u studenom 2011. UNESCO uvrstio u svoj popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Izvodi se bez glazbe, iako mu vokalne ili instrumentalne izvedbe mogu prethoditi ili ga slijediti.

U opernom djelu *Ero s onoga svijeta* je implementiran dio vrličkog kola, uglazbljen, prilagođen glazbenom djelu kojeg je dio.

Drugi važan dio nematerijalne baštine je ojkavica koja je također po zaštiti UNESCO-a kao ugrožena nematerijalna baština. Ojkavica je najstarija vrsta pjevanja u Hrvatskoj. Prema riječima stručnjaka, otkanje je ostatak predslavenskog balkanskog pjevanja s područja antičke Dalmacije (današnja Dalmacija, BiH i Crna Gora), kojega su Hrvati usvojili i sačuvali. Ovaj način pjevanja donedavno je služio ljudima kao način svakodnevne komunikacije prilikom obavljanja raznih poslova ili putovanja konjskim karavanima, zabavama u dugim noćima uz komin (ognjište) te kao razbibriga čobana prilikom čuvanja blaga, tj. stoke. Danas se otkanje prenosi i naučava oralno u organiziranim folklornim društvima, ali i modernim audio i video medijima.

Da bi se svi običaji i svečanosti Cetinske krajine održali, potrebno je stanovništvo koje će to činiti. Kroz povijest su mnogi pojedinci bili pokretači bitnih promjena u društvu. Kako je Cetinska krajina povijesno patrijarhalno područje, pojedinci koji su pokretali promjene činili su to uz pomoć svojih obitelji, a ti pojedinci su većinom bili muškarci. U daljnjem tekstu navesti ćemo neke od najbitniji pojedinaca, odnosno njihovih obitelji, koji su Cetinskoj krajini ostavili važna djela te donijeli napredne promjene u njeno društvo.

7.6. Utjecajne obitelji važne za povijest grada Sinja i Cetinske krajine

Kako je Sinj mali grad u odnosu na ostale hrvatske veće gradove poput Zagreba, Rijeke ili Splita, u njemu je bilo dovoljno da jedna obitelj bude na vlasti i mogla je kontrolirati cijelu zajednicu. Njihova moć je sezala do svih sastavnica društvenog života i djelovanja. Knjiga

pod nazivom *Sinj -Pogled na stvaranje jednog grada*(Modrić et al., 2012), donosi opširan pregledpovijesti obitelji koje su ostavile traga u kulturi i povijesti Sinja.

7.6.1. Obitelj Tripalo

Obitelj Tripalo stigla je u Cetinsku krajinu kada se 1687. Grgo Tripalo s tri brata i petero djece doselio u Košute kod Trilja jer je bježao od Turaka. Njegov sin Mate se 1703. godine seli u Sinj i od njega potječe loza Tripalo, čiji su potomci bili jedni od najvećih i najbogatijih veleposjednika u Sinju. Njihovo vlasništvo uključivalo je gotovo cijeli grad Sinj i posjede u Sinjskom polju, mlinice na Cetini te posjede u Hrvatačkom polju. Njihov uspon započinje u 19. stoljeću, ali slabe nakon Drugog svjetskog rata jer je tada njihova zemlja nacionalizirana. Tijekom 19. stoljeća u Dalmaciji je vladao kolonatski odnos, što je obitelj Tripalo dobro iskoristila kako bi se obogatila. Taj odnos podrazumijevao je da seljaci određeni dio svog uroda daju veleposjedniku čije njive obrađuju, a ukoliko imaju slab urod, zadužuju se kod istog veleposjednika. Također, obitelj Tripalo je igrala veliku ulogu u političkom životu Cetinske krajine. Ante, Petar i Kruno Tripalo bili su aktivni članovi Narodne stranke u Sinju te su sudjelovali u narodnom preporodu. Bili su načelnici, kao i zastupnici u Dalmatinskom saboru u Zadru. No, pred kraj Austro-Ugarske Monarhije kompromitiraju svoj položaj i zbog tog počinju gubiti utjecaj u narodu. Seljaci su i dugo vremena nakon toga simpatizirali obitelj Tripalo zbog njihovih raznih dobročinstava. Često su znali pomagati seljake u hrani i novcu, a osnovali su i razne zaklade. Sudjelovali su u radu Alkarskog društva, a Petar, Kruno i Frano, koji su bili alkarski vojvode, bili su i jedni od glavnih pokretača društvenog života u gradu Sinju. Kruno je u svojoj ladanjskoj kući znao okupljati sinjsku gospodu. Frano (Kekica) je na svojim putovanjima u Beč i Pariz upoznao tenis te ga donio u Sinj, gdje je sagradio prvo teniske igralište na mjestu današnje vojarne Kula. Također, on je donio i prvu nogometnu loptu u grad 1912. godine, pa ga se smatra zaslužnim i za početak nogometa u Sinju. Osim toga, obitelj Tripalo je bila veliki zaljubljenik u botaniku. U svom dvorištu su imali vrt kojeg je uređivao glavni carski vrtlar, a tamo se nalazio staklenik u koji je uveden plinski sustav za zagrijavanje egzotičnih biljki. Rijetkim biljkama koje su tu uzgajale, bio je ukrašen i Krunin dom. Poznato je kako se u njihovoj vili 1875. godine odmarao i car Franjo prvi, za vrijeme svog boravka u Dalmaciji.

U Sinju se nalazi i vila obitelji Tripalo, koja je pod zaštitom Ministarstva kulture Republike Hrvatske kao nepokretno kulturno dobro. Ta vila, građena 20-ih godina 20. stoljeća, danas je

obnovljena i nalazi se u samom centru Sinja. Vila zauzima preko četiri tisuće kvadrata, a posvećena je uspomeni na poznatog hrvatskog političara, Antu Miku Tripala. U vili se nalaze umjetnine poznatih slikara i kipara, a uređena je u modernom stilu. Na prvom katu se nalazi sve potrebno za lagodan život, a podrum sadrži prostor za masažu, saunu, teretanu i bilijar – sobu. Najvažniji dio u tom dijelu je vinoteka, koja je smještena u nekadašnjoj tajnoj podrumskoj sobi.

Iako ima izrazitu kulturnu vrijednost, ova kuća je malo poznata u hrvatskom društvu, premda su u njoj živjeli ljudi koji su mnogo doprinijeli ovom društvu. Njena kulturna važnost priznata je od strane Republike Hrvatske, no stanovnici Hrvatske mogu zaista malo čuti o njoj. Potrebno je mnogo više promidžbe i promocija kako bi ova vila, a zatim i grad Sinj, dobili na svojoj važnosti, te samim tim unaprijedili svoju turističku granu.

7.6.2. Obitelj Banić

Među takvim obiteljima, osim obitelji Tripalo, bile su i obitelj Banić, koji su bili primjer naprednih industrijalaca. Ivan Banić je označio početak razvoja industrijalizacije na području grada Sinja. Bio je geolog i poduzetnik, koji je uočio veliki potencijal rijeke Rudeše, bogate glinom i vodom (potok Goručica). Budući da su na istom mjestu bili dostupni energija i sirovina, sagradio je ciglanu koja je u to vrijeme zapošljavala 120 radnika, većinom žena.

7.6.3. Obitelj Buljan

Važnu ulogu imala je i obitelj Buljan, čiji su članovi bili poznati veletrgovci. Najstariji poznati članovi ove obitelji su Josip i Stjepan Buljan. Dok je Josip putovao po svijetu i donosio rijetke stvari iz stranih zemalja, Stjepan je se brinuo o pekari i trgovini u Sinju. Osim njih, veliki trag u Sinju je ostavio gradonačelnik Vice Buljan, kao i oceanograf Miljenko Buljan, po kojem nosi ime ulica u kojoj su Buljanovi nekad stanovali.

7.6.4. Obitelj Peyrek

Obitelj Peyrek je obogatila Sinj velikim činovnicima. Grad Sinj je za vrijeme Austro-Ugarske bio jako vojno uporište, što možemo iščitati iz arhitekture grada. Vojislav Adalbert Peyrek,

Čeh koji je rođen u Zagrebu 12.05.1880. godine, a umro u Sinju 1928. godine, bio je računarski narednik u 1. svjetskom ratu. Godine 1920. dobio je državljanstvo u općini Sinj. Iste te godine je imenovan vladinim kancelistom, zatim kotarskim tajnikom, a dvije godine kasnije sekretarom Okružne državne zaštite djece i mladeži u Sinju. Bio je član jugoslavenskog sokola, a družio se s važnim osobama iz kulturnog života grada. Njegova ostavština, među kojom se nalazi dokumentacija, fotografije, usmene priče te vrijedni komadi namještaja, knjige i slike, daju uvid u tipičnu građansku, činovničku obitelj onog doba. (Modrić et al., 2012.)

8. Zaključak

Promatrajući Cetinsku krajinu kao regionalnu zajednicu možemo zaključiti kako se ona po svojim ekonomskim, gospodarskim i socijalnim čimbenicima čini kao zajednica čiji su korijeni učvršćeni tijekom povijesti. Upravo ta obilježja razlikuju je od okolnih krajeva, ali ju svrstavaju među ostale regije koje zajedno čine Republiku Hrvatsku. Tijekom povijesti je Cetinska krajina prošla kroz razne procese preoblikovanja, koji su većinom karakterizirani ratovima, da bi postigla svoj današnji izgled. No, njenim stanovnicima, osim prostornih obilježja, veliku pažnju zaokuplja religijska sastavnica, koja se nalazi u samoj srži Cetinske krajine. Upravo na njoj počiva i povijesni, a danas i kulturni i turistički, razvoj ovog prostora. Tako je jedan od najpoznatijih simbola središta Cetinske krajine Gospa Sinjska. Povijesni tijek događaja vezan uz nju privlači brojne i vjernike i turiste u grad Sinj. Osim toga, i viteška igra Alka potječe od ratnih i religijskih temelja i danas se zahvaljujući njoj za Sinj čulo i u krajevima izvan Republike Hrvatske.

Iako je puna potencijala za razvoj, Cetinska krajina ih ne iskorištava dovoljno da bi iz njih crpila sredstva za svoje napredovanje. U ovom tekstu su spomenuti samo neki od njih, kao što su Sinjsko polje, planine, rijeka Cetina, Peručko jezero, povijesni i kulturni spomenici i slično. U novije vrijeme Turistička zajednica grada Sinja pomoću propagande želi privući u Sinj i Cetinsku krajinu što veći broj turista, kako bi cirkulacija ljudi, financijskih sredstava i kulture bila što veća i bogatija. Samim tim, postoji i veća mogućnost za iskorištavanje postojećih bogatstava Cetinske krajine.

Tvornice koje su nekada opskrbljivale Cetinsku krajinu danas većinom nisu u pogonu. Stopa nezaposlenosti raste sporije nego što je to bio slučaj za vrijeme gospodarske krize, ali svejedno raste. Mladi ljudi odlaze iz ovih krajeva upravo zbog nezaposlenosti. Nekada kraj u kojem je većina stanovništva bila zaposlena u domaćim tvornicama, danas je kraj iz kojeg ljudi odlaze jer nemaju mogućnosti za kvalitetan i željeni razvoj. Nakon pregleda mogućnosti koje ovaj kraj posjeduje, potrebno je da se te mogućnosti realiziraju. Budući da je Republika Hrvatska članica Europske unije koja pruža mnoge financijske mogućnosti kao potporu za razvoj, Cetinska krajina je pogodan prostor za iskorištavanje tih mogućnosti. Takvi načina razvoja nastoje se propagirati od strane grada Sinja, no mnogi mladi se oglašuju na njih jer su spremni otići u druge krajeve u kojima već postoje određene mogućnosti, nego li krenuti ispočetka i sami stvarati mogućnosti za razvoj zajednice. Smatram da će proći još mnogo vremena dok Cetinska krajina doživi razvoj većine svojih potencijala. Svakako bi bilo lakše kada bi se realizirao plan razvoja spomenut u prijašnjem tekstu, o Cetinskoj krajini koja je pogodna za razvoj turizma, ne samo u sezoni, nego i izvan nje. Stanovnici ovog kraja smatraju kako je turizam jedan od ključnih koraka ka gospodarskom uspjehu. No, budući da je Cetinska krajina prostorno malo područje, potrebno je da i ostale hrvatske regije, a nakon toga i one izvan granica Republike Hrvatske, upoznaju ovu malu, ali kulturno, povijesno i prirodno bogatu krajinu.

LITERATURA:

1. Cifrić, I. i Nikodem, K. (2006.) „Socijalni identitet u Hrvatskoj. Koncepti dimenzije socijalnog identiteta.“, *Socijalna ekologija Zagreb*. Vol. 15 (3) (173-202)
2. Fra Kosor, k. (2014.) “Franjevci i hrvatski narodni preporod u Cetinskoj krajini 1860.-1870.” *Sinj: Matica Hrvatska, Ogranak: Franjevačka klasična gimnazija: Franjevački samostan*.
3. Fra Soldo, J. A. (2011.) „Sinjska krajina u 17. i 18. stoljeću“ *Ogranak Matice Hrvatske u Sinju*.
4. Filipović Grčić, B. (2012.) „Sinj – pogled na stvaranje jednog grada“ *Kulturno umjetničko središte Sinj*.
5. Tonnies, F. (2012.) „Zajednica i društvo: Osnovni pojmovi čiste sociologije.“ *Zagreb: Kultura i društvo*.
6. Kunić, M. (2014.) „Religija i identitet“ *Magazin Plus*, <http://www.magazinplus.eu/mirza-kunic-religija-i-identitet/>, 23.06.2014.
7. Tomić-Koludrović, I. i Knežević, S. (2004.) “Konstrukcija identiteta u mikro-makro kontekstu” *Acta iader*. 1/2004. (109-126)
8. Alka nematerijalna baština čovječanstva, Alkad.o.o. <http://www.alka.hr/page.asp?pageID=17>, 26.04.2017.
9. „Alka“ (2015.) *Muzej Sinjske Alke*, http://www.alka.hr/scroll_page.asp?groupID=10, 08.05.
10. Fra Marić, M. (2015.) „300. Obljetnica krunjenja Čudotvorne Gospe Sinjske (1716. – 2016.)“, *Ferata*, <http://www.ferata.hr/sinj-13-cudotvorna-gospa-sinjska/>, 08.05.)